

Economisch-Statistische Berichten

Roken

★

Dr. N. Franken

Europees commentaar

★

Drs. B. M. Baan

Het Westén en overig Nederland
op de weegschaal van een econoom

★

J. P. de Looff

De hobby van het rentegamma

★

Dr. Ir. W. H. Ubbink

Pachtwaarde en de draagkracht
van landbouwgronden

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

42e JAARGANG

No. 2074

WOENSDAG 27 MAART 1957

EERSTE NEDERLANDSCHE

VERZEKERING-MIJ. OP HET LEVEN EN TEGEN
INVALIDITEIT N.V.

- Pensioenregelingen
- Risico-herverzekering van pensioenfondsen
- Aanvullingen op het wettelijk bodempensioen

HOOFDKANTOOR:
JOHAN DE WITTLAAN 50 — 'S-GRAVENHAGE
TEL. 01700-51.43.51

ARNHEMSCHE HYPOTHEEK BANK N.V.

AGENTSCHAP ROTTERDAM - Mr. J. R. PENTERMANN

2e Westewagenhof 1 (St. Laurenshuis)

Telefoon 29527

SERVICEBUREAU
VOOR MECHANISCHE
ADMINISTRATIE

SLUITER

Telefoon-
nummers
41331,
en
45912

stelt omzetstatistieken, resultaten-
overzichten etc. samen voor
bedrijven, welke niet over een
eigen ponskaarten-installatie
beschikken

NIEUWE HERENGRACHT 31, AMSTERDAM-C.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor 'Uw oproep
in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote
trekkracht, 66k bij aspirant-leidinggevende
functionarissen in de commerciële, admini-
stratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

R. Mees & Zoonen
Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam · 's-Gravenhage
Delft Schiedam · Vlaardingen
Alblasserdam

verlenen gaarne hun
goede diensten, o.m.
bij het

kiezen van beleggingen
sluiten van auto-, w.a.,
fraude- en berovings-
verzekeringen

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut
Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-
38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B. fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.
Speciale nummers f. 2.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

Roken

De nu toch al enkele jaren circulerende berichten en geruchten omtrent de schadelijke invloed, die het tabaksverbruik op 's mensen gezondheid uitoefent, hebben op de rokers vermoedelijk wel indruk gemaakt; zij hebben echter tot nu toe in ons land niet geleid tot een vermindering van het verbruik van tabaksprodukten. Dit blijkt uit gegevens van het C.B.S., volgens welke in 1956 per hoofd der bevolking niet minder dan 1.208 sigaretten, 101 sigaren en 0,75 kg kerftabak werd opgerookt, tegen resp. 1.092 sigaretten, 98 sigaren en 0,77 kg kerftabak het jaar tevoren. Merkwaardig is, dat juist het sigarettenverbruik, waaraan de meest schadelijke invloed wordt toegeschreven — hoevelen zullen bij het horen of lezen van dit soort jobstijdingen van louter schrik naar een sigaret hebben gegrepen? —, het afgelopen jaar zo sterk is toegenomen.

Confronteert men de cijfers van 1956 met die van 1938, dan blijkt het sigarettenverbruik per hoofd 120 pCt. hoger en dat van sigaren en kerftabak resp. 43 en 35 pCt. lager te zijn dan vóór de oorlog. De uit deze en buitenlandse

cijfers blijkende toegenomen populariteit van de sigaret op lange termijn wordt door de Duitser Heilmann ¹⁾ — en hij staat in dezen niet alleen — o.a. toegeschreven aan het hoge levenstempo, dat de moderne mens zich ziet opgelegd; aan de veelal op nervositeit berustende drang naar snelle herhaling van genot, en aan het feit, dat de jeugd veel eerder met sigarettenroken begint dan vorige generaties met het opsteken van een sigaar.

Genoemde auteur heeft in dat deel van zijn boek, waarin hij de invloed van de conjunctuur op het tabaksverbruik nagaat, gewezen op het feit, dat de sigarettenroker, wanneer het roken van verpakte sigaretten voor hem te duur wordt, in het zelf draaien een uitwijkmogelijkheid vindt. De sigarenroker heeft geen vergelijkbare mogelijkheid; hij zal zijn gewoonte, desnoods door mindere kwali-

teit te gaan roken; zo lang mogelijk getrouw blijven en eerst in geval van nood zijn verbruik verminderen, of naar ander rookgenot gaan omzien, waarbij, zegt Heilmann, veelal aan de pijp de voorkeur wordt gegeven. In het voor Duitsland ernstigste depressiejaar, 1932, daalde dan ook het sigarenverbruik, terwijl dat van rooktabak een toename te zien gaf.

Opmerkelijk is, dat in hetzelfde jaar, ondanks de depressie en de uitwijkmogelijkheid naar „shagjes”, het sigarettenverbruik sterk steeg. Heilmann meent dit verschijnsel te moeten verklaren uit het feit, dat in tijden van nerveuze spanning — Duitsland maakte in 1932 een tijd van politieke

omwenteling door — het tabaksverbruik en met name dat van sigaretten over het algemeen een stijging te zien gaat geven. Mocht Heilmanns veronderstelling op juistheid berusten — hij geeft meer voorbeelden ter illustratie — dan zou het interessant zijn na te gaan in hoeverre de politieke ontwikkelingen tegen het einde van 1956 tot het in dat jaar sterk gestegen sigarettenverbruik hier te lande hebben bijgedragen.

Tot slot een enkele opmerking naar aanleiding van bovenstaand, eveneens aan Heilmanns boek ontleend, staatje. De daarin voorkomende momentopname doet zien, dat de jongere generatie de sigaret, de oudere de sigaar en de pijp prefereert. Over twintig of dertig jaar zal een dergelijke tabel — tenzij de aangewakkerde angst voor allerlei nare kwalen sterker is dan al datgene, wat iemand sigaretten doet roken — vermoedelijk een verschuiving ten gunste van de sigaret te zien geven. Vele der thans nog jonge sigarettenrokers immers zullen, ook al bestaat de neiging om met het ouder worden naar de, bezinning belichamende, sigaar of pijp over te gaan, de sigaret trouw blijven. De in de laatste twee kolommen gegeven cijfers zouden kunnen verleiden tot bespiegelingen over „rusteloze” vrijgezellen en „bezonnen” huisvaders, ware het niet, dat de wetenschap, dat zich onder de gehuwden meer ouderen en daardoor alleen al meer sigaren- en pijprokers bevinden dan onder de ongehuwden, het plezier hiervan wel wat bederft.

Tabaksverbruikers en hun voorkeur
(in pCt. van het aantal ondervraagden per leeftijds-
groep en burgerlijke staat) a)

Produkten	Jonger dan 30	30 tot 50	ouder dan 50	ongehuwd	gehuwd
Sigaretten	69,1	43,9	18,4	68,3	40,0
Sigaren	19,6	44,0	67,4	19,6	47,8
Sigarillo's	6,4	10,1	7,0	7,5	8,0
Pijptabak	8,9	8,4	14,4	8,8	10,5
Onbekend	21,6	24,3	18,4	23,0	21,3

a) Doordat sommige verbruikers meer dan één voorkeur uitten levert verticale telling meer op dan 100.

¹⁾ Aribert Heilmann: „Entwicklungstendenzen im deutschen Tabakwarenmarkt in den Jahren 1930 bis 1955”. Dissertatie, Mannheim 1956, 149 blz. en XXIX bijlagen.

INHOUD

Roken	Blz. 243	Boekbespreking:	Blz.
Europees commentaar, door Dr. N. Franken	244	C. van den Berg: „De structuur van de gemeentelijke uitgaven”, bespr. door Dr. W. Drees Jr.	255
Het Westen en overig Nederland op de weegschaal van een econoom, door Drs. B. M. Baan	246	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet ...	257
De hobby van het rentegamma, door J. P. de Loeff	250	Notities:	
Pachtwaarde en de draagkracht van landbouwgronden, door Dr. Ir. W. H. Ubbink	252	De ontwikkeling van het wereldluchtverkeer ...	249
		Statistieken	259

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

Voorwaarde tot het bereiken van de primaire doelstelling van de Europese integratie, zoals deze is geformuleerd in het plan-Spaak, vormt de vrije ontplooiing van de arbeidsverdeling over een breed terrein. De integratie is ondenkbaar zonder offers, in de eerste plaats bestaande uit de liquidatie van onverantwoorde niet efficiënte posities. Zonder daarvoor exacte gegevens aan te voeren is de conclusie gewettigd, dat de relatief kleine offers op beperkt terrein zeker opwegen tegen de algemene voordelen van de vrije arbeidsverdeling in West-Europa. Van mondiaal standpunt bezien leidt echter de bevoorrechtiging van het onderlinge verkeer tot de zgn. „trade deviation”, waarbij de onderlinge handel de handel met derde landen verdringt. Voor Nederland bestaan hier grote gevaren. Inmiddels wordt getracht de onmiddellijke bezwaren op te vangen; in dit kader dienen ook de berichten over de mogelijkheid tot het instellen van tariefcontingenten te worden bezien.

Europees commentaar

De dagelijkse persberichten en commentaren betreffende de Europese integratie doen de vraag rijzen of, gegeven alle kritiek, de integratie waarlijk de moeite waard is. De stroom van bezwaren, welke van vele zijden tegen de Europese gemeenschap, in de vorm zoals deze te Brussel werd ontwikkeld, naar voren wordt gebracht, schijnt onvermijdelijk te moeten leiden tot een afwijzing van de verdragen, waarin het integratiestreven is vastgelegd. Is een dergelijke opvatting gemotiveerd, ziedaar een vraag, die voor de toekomst van West-Europa van eminent belang is. Het is gewenst in de verwarring van de elkaar snel opvolgende, veelal onvolledige en somtijds elkander tegensprekende berichten, zich nogmaals te bezinnen op enige van de voornaamste aspecten van dit zo complexe vraagstuk.

De primaire doelstelling van de Europese integratie kan nauwelijks beter worden geformuleerd dan in de woorden van het Plan-Spaak zelf:

„L'objet d'un marché commun européen doit être de créer une vaste zone de politique économique commune, constituant une puissante unité de production, et permettant une expansion continue, une stabilité accrue, un relèvement accéléré du niveau de vie, et le développement de relations harmonieuses entre les Etats qu'il réunit”.

Voorwaarde tot het bereiken van deze doelstelling vormt de vrije ontplooiing van de arbeidsverdeling over een breed terrein. Deze voorwaarde wordt door de actuele verhoudingen, waarin de instandhouding en de uitbreiding van het produktie-apparaat omvangrijke investeringen vergt, in een scherp daglicht gesteld. Men behoeft daarbij nog niet eens te denken aan de ontwikkeling van de atoomenergie.

De versnippering van de Europese economie in relatief kleine nationale gebieden vermindert ongetwijfeld de bereidheid om tot investering over te gaan. Enerzijds beperkt de verdeling van West-Europa in politiek zelfstandige eenheden, die zich min of meer van de buitenwereld afsluiten, de ondernemer in de keuze van de vestigingsplaats, terwijl juist daartegenover de schaarste aan middelen en de concurrentie van grotere economische machten, als bijv. de Verenigde Staten, nopen tot vestiging op de waarlijk optimale vestigingsplaats.

Anderzijds geldt dit argument evenzeer ten aanzien van de afzet. Vele van de gewenste investeringen kunnen slechts verantwoord worden geacht, indien een redelijke mate van zekerheid bestaat met betrekking tot een blijvende afzet, niet beperkt door de nauwe grenzen van het nationale gebied. Het zijn dus niet anders dan de algemene erkende voordelen van de internationale arbeidsverdeling, welke de primaire drijfveren vormen van het integratiestreven.

In het hedendaagse Europa is het met de arbeidsverdeling vrij droevig gesteld. Het zou ons te ver voeren een analyse te geven van de maatregelen en de motieven welke leiden tot de huidige versnippering van krachten. Slechts zij geconstateerd, dat bepaalde belangen zich aan de bescherming, welke aan vele bedrijfstakken wordt verleend, hebben vastgehecht; deze gevestigde belangen vormen de eerste hindernis, welke bij de integratie overwonnen moet worden. Bij een herstel van de arbeidsverdeling in West-Europa door het opheffen van de kunstmatige belemmering van de invoer, zullen bepaalde bedrijfstakken ernstige schade lijden, maar verondersteld mag worden, dat deze schade ruimschoots zal worden gecompenseerd door de algemene expansie van de Europese economie, voortvloeiend uit de liquidatie van economisch niet verantwoorde posities. Onder de huidige omstandigheden mag worden verwacht, dat de geleidelijke liberalisatie per saldo zal leiden tot een algemene produktie-uitbreiding, waardoor de achteruitgang in bepaalde takken van nijverheid in bepaalde landen zal worden overschaduwd.

Zonder daarvoor exacte gegevens aan te voeren, is de conclusie gewettigd, dat de relatief kleine offers op beperkt terrein zeker opwegen tegen de algemene voordelen van de vrije ontplooiing van de arbeidsverdeling in West-Europa. Deze slotsom houdt mede in, dat zonder offers, in de eerste plaats bestaande uit de liquidatie van onverantwoorde niet efficiënte posities, de integratie ondenkbaar is. Wanneer dan bovendien wordt opgemerkt, dat deze posities veelal geen nationale belangen doch slechts bepaalde groepsbelangen representeren, dan kan economisch gezien, slechts worden geconcludeerd, dat het integratiestreven op een zeer gezonde grondslag berust.

Ten aanzien van deze conclusie geldt echter een voorbehoud, dat door auteurs als Haberler en Viner sterk werd

geaccentueerd¹⁾. Indien namelijk wordt gesproken over de voordelen van de internationale arbeidsverdeling, dan geldt zulks de mondiale arbeidsverdeling, terwijl bij de Europese integratie slechts sprake is van een vrije ontlooiing van de arbeidsverdeling over het beperkte gebied van de E.G.K.S.-landen. Onderling zullen deze landen de handelsbelemmeringen opheffen, doch tegenover derde landen wordt de bescherming gehandhaafd en zelfs is het vooralsnog een open vraag, of de bescherming tegenover derde landen niet sterker zal worden²⁾. Er bestaat op dit punt de mogelijkheid van een tegenstelling tussen het mondiale streven naar liberalisatie en de regionale opzet.

De onderlinge vrijdom van rechten en het opheffen van de overige restricties op de handel, leidt tot een bevoorrechtiging van het onderlinge verkeer, welke zich slechts onderscheidt van de preferenties, zoals deze bijv. in het Britse Gemeenebest worden toegepast, door de afwezigheid van een selectief element. De preferentie in de gemeenschap is in beginsel algemeen en volledig.

Van mondiaal standpunt bezien leidt deze bevoorrechtiging tot de zgn. „trade deviation”, waarbij de onderlinge handel de handel met derde landen verdringt. Voor zover deze „trade deviation” leidt tot een vergrote afzet van produkten, die onder relatief ongunstige voorwaarden worden gefabriceerd, moet van een nadeel worden gesproken, niet alleen van mondiaal standpunt bezien, doch in vele gevallen ook van nationaal economisch standpunt beschouwd. De omvang van dit nadeel wordt per saldo bepaald door de verhoudingen tussen de hoogte van de actueel van kracht zijnde invoerrechten en het gemeenschappelijke tarief en tussen de prijzen in de gemeenschap en in derde landen.

Een nadeel van nationaal standpunt bezien ontstaat, indien een artikel uit de gemeenschap het concurrerende produkt uit derde landen van de nationale markt verdrijft, ten gevolge van de verhoging van het nationale invoerrecht, tot dusdanige hoogte (het gemeenschappelijke recht), dat het voordelige prijsverschil van het artikel uit derde landen wordt gecompenseerd. Het is zonder meer duidelijk, dat in dergelijke gevallen, waar voor het ene land van een nadeel gesproken moet worden, andere landen een voordeel genieten. Het is op dit punt, dat vrijhandelaar en protectionist elkander in het integratiestreven ontmoeten.

Voor Nederland, met een overwegend belang bij het verkeer met derde landen en met een tarief van invoerrechten, dat hoe dan ook verhoogd zal moeten worden, bestaan hier grote gevaren en de vraag rijst op welke wijze deze kunnen worden gekeerd. Uitgaande van de veronderstelling, dat geen toevlucht wordt gezocht tot maatregelen, die in feite niet stroken met de tolonie-gedachte, als bijv. tariefquota, zijn twee factoren bepalend te achten voor de omvang, die de vermelde bezwaren zullen aannemen.

Enerzijds wordt het bezwaar kleiner naarmate het buitentarief van de gemeenschap lager wordt vastgesteld, zodat het in zijn beschermende werking weinig uitgaat boven het thans geldende tarief.

Anderzijds kunnen de bezwaren ook worden gecompenseerd door een uitbreiding van de gemeenschap. Geen bezwaren zouden immers meer bestaan indien het integratiestreven wereldwijde omvang zou aannemen, terwijl minder bezwaren naar voren komen naarmate meer voornamelijk leveranciers van ons land in de gemeenschap worden opgenomen. Als zodanig kan in het tot stand komen van

een vrijhandelsgebied tussen de Europese gemeenschap van de E.G.K.S.-landen en de omliggende landen van de O.E.E.C. een groot voordeel worden gezien.

Het eindoordeel over de integratie zal afhangen van het antwoord op de vraag of — zoals Prof. W. Röpke het uitdrukt — meer deuren zullen worden geopend dan gesloten, of nog anders gesteld, of „der Befreiungseffekt den Abschlusseffekt überwiegt”³⁾. Noch het ene, noch het andere effect kan thans met enige nauwkeurigheid worden geschat. Slechts staat vast, dat de nadelige factoren scherper waarneembaar zijn dan de meer diffuse voordelen, die uit een meer rationele arbeidsverdeling zullen voortvloeien. Daarmede ontstaat tevens het gevaar van een overwaardering van alle nadelen. Dat inmiddels getracht wordt deze onmiddellijke bezwaren op te vangen is uiteraard begrijpelijk, doch wel rijst de vraag of niet de algemene regel uit het oog wordt verloren, dat naarmate de gewenste vrije internationale arbeidsverdeling dichter wordt benaderd het proces pijnlijker wordt. Indien men toch bepaalde nadelen niet aanvaardt, zal men de voordelen nimmer deelachtig worden.

In dit kader dienen ook de berichten over de mogelijkheid tot het instellen van tariefcontingenten te worden gezien. Principieel gezien passen deze o.i. weinig in de tolonie-gedachte en vormen zij een afbuiging naar de conceptie van de vrijhandelszone, welke immers is gebaseerd op de autonomie van de partners met betrekking tot het beleid tegenover derde landen. Voor een land als Nederland echter, waar een aanzienlijk deel van de nijverheid is gebaseerd op veredeling van buitenlandse produkten en op de export van de aldus verkregen eindprodukten, kan deze deviatie zonder meer noodzakelijk blijken. Indien het systeem van tariefcontingenten in de verdragen zou worden ingepast, zou het integratiestreven ongetwijfeld aan realiteitszin winnen.

Deze deviatie van de principiële en algemene lijn dient voor de beoordeling van het verdrag van groot belang te worden geacht, daar op deze wijze althans ten dele tegemoet kan worden gekomen aan een achteruitgang van de Nederlandse concurrentiepositie, die kan voortvloeien uit een verhoging van het tarief van invoerrechten en uit de „trade deviation”. In hoeverre deze maatregelen als duurzaam moeten worden beschouwd, zal voor een groot deel afhangen van de „trade creation” en de uitbreiding van de gemeenschap tot meer landen.

De beoordeling van het verdrag zal gericht dienen te zijn op de consequenties van de Europese integratie „on the long run”. Uit de verwaarlozing van de uiteindelijke resultaten vloeit onvermijdelijk voort een overwaardering van directe moeilijkheden in de overgangperiode. Hoezeer wij dan ook de juistheid van bepaalde kritische argumenten, zoals deze bijv. door Mr. K. P. van der Mandele in dit blad naar voren werden gebracht, moeten erkennen, bestaat op dit punt een verschil in waardering⁴⁾. Indien wij uitgaan van een ongetwijfeld groeiend Europees besef en bovendien de stellige verwachting uitspreken, dat de ratificatie van het verdrag zal leiden tot de vorming van een vrijhandelszone rond de Europese gemeenschap, dan bestaat er o.i. alle reden een serieuze poging te wagen om de versnippering van de Europese markt teniet te doen. Dat deze doelstelling slechts geleidelijk verwezenlijkt zal kunnen worden spreekt vanzelf.

Wassenaar.

Dr. N. FRANKEN.

³⁾ Prof. W. Röpke: „Politischer Enthusiasmus und wirtschaftliche Vernunft”, Neue Zürcher Zeitung, 17 februari 1957.

⁴⁾ „Een sprong in het duister”, „E.-S.B.” van 20 mrt. 1957.

¹⁾ G. Haberler: „Der Internationale Handel”, Berlijn 1933; J. Viner: „The customs union issue”, Londen 1950.

²⁾ Vgl. „Het gemeenschappelijke Europese tarief” in „E.-S.B.” van 13 maart 1957, blz. 208 e.v.

In dit artikel geeft schrijver een verslag van de congresactiviteiten op de druk bezochte landdag voor economen te Enschede. Schrijver concludeert, dat het gebrek aan goede gegevens een belemmering vormde voor een economisch genuanceerde behandeling van het eigenlijke onderwerp op deze landdag: het Westen en overig Nederland. Met de schaarse gegevens heeft de inleider weliswaar een streng logisch betoog opgebouwd, doch hieruit geen richtlijnen kunnen afleiden voor een verantwoord nationaal-economisch ruimtelijk beleid. Deze laatste conclusie, benevens de diverse beschouwingen van de debaters, hebben duidelijk aangetoond dat wikken en wegen in economische aangelegenheden van het Westen en overig Nederland een gecompliceerde onderneming is en tevens dat het kwantitatief economisch onderzoek op dit gebied nog slechts in een beginstadium verkeert.

Het Westen en overig Nederland

op de weegschaal van een econoom

Voor het Westen des lands bestaat in de laatste tijd grote belangstelling, die ten dele voortvloeit uit een zekere neiging dit gebied met enige achterdocht als de rijk geworden tweelingbroer van overig Nederland te beschouwen. Anderdeels hangt deze belangstelling samen met gevoelens van „ruimtelijk onbehagen”, die plegen te ontstaan als men de grootte van de bevolking in het Westen omstreeks 1980 in diverse vormen van schrik-„beelden” voor ogen krijgt. Vooral deze gevoelens kunnen aanleiding geven tot het bepleiten van een bevolkingsspreiding in Nederland, welke onvoldoende economisch gefundeerd is en in het bijzonder geen rekening houdt met de vraag in hoeverre het Westen een unieke economische functie binnen 's lands grenzen en zelfs ook binnen ruimere grenzen vervult.

Gelet op het bovenstaande zijn objectieve onderzoekingen naar de economische basis, waarop de welvaart van het Westen berust, zeer gewenst en het was dus een goede gedachte op een onlangs gehouden landdag voor economen te Enschede, economische facetten van de ontwikkeling in het Westen des lands aan de orde te stellen onder de titel: „De economische problematiek van de ruimtelijke ordening”. Drs. L. H. Klaassen hield een inleiding over dit onderwerp; als debaters waren uitgenodigd de heren: Prof. Dr. A. I. Diepenhorst, Dr. J. G. Ramaker en Ir. J. Ph. L. Petri; als discussieleider trad op Prof. Dr. J. E. de Quay.

Lezing van Drs. L. H. Klaassen.

Objectiviteit en een begripsbepaling.

De voor leken vaak enigszins onbegrijpelijke soort objectiviteit van economen demonstreert Drs. Klaassen op duidelijke wijze, door vast te stellen, dat zijn lezing geen pleidooi bevat voor de grote stad, de kleinere stad of het platteland. De voordelen van de grote stad zijn vele, de voordelen van het leven buiten in een rustige omgeving zijn eveneens vele. De ene mens prefereert van nature dit en de andere dat. Hierop sluit aan de mening van de spreker, dat een zinvol „ruimtelijk beleid” zijn basis vindt in het zodanig veranderen van de ruimtelijke economische omstandigheden, dat de daarop in volle vrijheid individueel reagerende mens tevens een hoger nationaal belang dient.

Zeer korte samenvatting van het eigenlijke onderwerp.

Teneinde het verdere betoog van Drs. Klaassen beter te kunnen volgen, lijkt het gewenst dit betoog allereerst in 5 punten zeer kort samen te vatten:

1. Er zijn kosten, welke in het Westen hoger liggen dan in overig Nederland; op grond van dit feit kan een eerste economische beoordeling worden gegeven van de ontwikkeling in het Westen.
2. Het bedrijfsleven in het Westen krijgt overheidsdiensten in sterkere mate beneden de kostprijs geleverd dan de bedrijven elders in Nederland, ten gevolge waarvan het vestigings- en uitbreidingsbeleid van ondernemers nationaal-economisch irrationeel kan zijn.
3. Het is mogelijk een dergelijk irrationeel beleid te voorkomen door het voeren van een bepaalde economische politiek.
4. Op korte termijn is het resultaat van deze politiek, dat de totale produktie tegen gemiddeld lagere kosten plaatsvindt.
5. Op lange termijn resteert de vraag in hoeverre verkrijging van deze produktie ten koste van onze export gaat.

Ad 1.

Bouwkosten.

Drs. Klaassen geeft een vrij citaat uit de brochure „Het Westen . . . en overig Nederland”¹⁾, waaruit volgt dat de bouwkosten in het Westen van ons land door de aldaar heersende slechte bodemgesteldheid zeer hoog zijn in vergelijking met die op de zandgronden. Zo lopen de kosten per km autoweg van f. 2 mln. op slechte grond tot f. 0,7 mln. op draagkrachtige bodem en lopen de extra kosten van fundering bij de woningbouw in het Westen op tot 20 pCt. van de kosten van de bovenbouw.

Om een indruk te geven van de kostenverschillen voor openbare werken ten behoeve van de woningbouw (openhoging, riolering, straataanleg, etc.) citeert Drs. Klaassen

¹⁾ „Het Westen . . . en overig Nederland”, een publikatie van de Rijksdienst voor het Nationale Plan en het Centraal Planbureau. Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage 1956, blz. 22 en 24.

tenslotte enkele kosten van dergelijke werken per eenheid van 100 m² woningoppervlak:

Amsterdam	f 3.660	Eindhoven	f 1.750
Rotterdam	„ 3.000	Nijmegen	„ 1.750
's-Gravenhage	„ 2.950	Enschede en Tilburg	„ 1.500

Hierbij wordt door hem aangenomen, dat het woningen betreft van gelijke hoogte, ofschoon dit niet uitdrukkelijk vermeld staat in de brochure.

Gemeentelijke uitgaven per hoofd.

Naarmate een bevolkingsconcentratie groeit, nemen de gemeentelijke uitgaven per hoofd toe. Voorbeelden van deze hogere uitgaven ontleent de spreker aan een studie van Dr. C. van den Berg, getiteld „De structuur van de gemeentelijke uitgaven”. Uit de in deze studie gemaakte berekeningen blijkt, dat voor de gemeenten met 20.000 tot 250.000 inwoners gerekend moet worden met een toeneming van de gemeentelijke uitgaven (in guldens) per hoofd der bevolking van $0,2 \times$ het bevolkingsverschil in duizendtallen. Als voorbeeld werkt de spreker uit het verschil in gemeentelijke uitgaven per hoofd der bevolking tussen een stad van 200.000 inwoners en een van 20.000 inwoners; dit verschil bedraagt $f. (200-20) \times 0,2 = f. 36$ per hoofd der bevolking per jaar. Er wordt nog op gewezen dat berekeningen voor de steden Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage er op duiden, dat de conclusie ook voor deze gemeenten geldigheid bezit. Een groot deel van deze verschillen vindt zijn oorzaak in de per hoofd sterk stijgende kosten voor verkeersvoorzieningen.

Conclusie.

Op grond van het bovenstaande komt Drs. Klaassen tot een weloverwogen beperkte conclusie: door de groei van het Westen zijn hoge sociaal-economische kosten op de Nederlandse volkshuishouding gelegd, die bij gelijk bruto-nationaal produkt in mindere mate gemaakt hadden behoeven te worden, indien de ontwikkeling tot vorming van meerdere doch kleinere kernen had geleid en/of het Westen een betere bodem had gehad. Het netto-nationaal produkt of totale toegevoegde waarde ware in dit geval hoger geweest.

Deze conclusie bevat dus geen enkel steunpunt voor de opvatting, dat het nationaal-economisch gezien beter zou zijn geweest een deel van de ontwikkeling in het Westen naar overig Nederland af te leiden; dit zou trouwens op grond van de tot nu toe behandelde feiten ook niet gekund hebben. Drs. Klaassen motiveert dit laatste, als we hem goed begrepen hebben, als volgt: het afleiden van een deel van de ontwikkeling in het Westen naar overig Nederland geeft behalve een kostenbesparing ook een opbrengstverlies.

Ad 2.

Drs. Klaassen constateert nu dat het bedrijfsleven in het Westen in feite overheidsdiensten in sterkere mate beneden de kostprijs geleverd krijgt dan de bedrijven elders in Nederland. In het Westen werkt dus een gunstige vestigingsfactor, die, indien de prijsvorming op het gebied van de voorzieningen van openbaar nut en de woningbouw vrijer ware, niet aanwezig zou zijn geweest. Gegeven deze constellatie in ons land, kan de ondernemer dus privaateconomisch rationeel handelen door het Westen als optimale vestigingsplaats te kiezen, terwijl dit vanuit nationaal-

Benjamin

Sociaal Psychologische Bedrijfsadviezen
Reclame- en Verkoopadviezen
Erkend Advertentiebureau
Firmanten: L. B. Benjamin - Jac. Raven
Technisch- en psychologisch adviseur:
Dr. Ir. H. J. Kolkman

Bergweg 351 • Telefoon 84300 - 84302 • Rotterdam

(Advertentie)

economisch gezichtspunt bezien *niet* het geval *behoeft* te zijn, namelijk als door vestiging in het Westen een sociaal-economisch nadeel ontstaat, waarvan de grootte zijn privateconomisch voordeel overtreft.

Ad 3.

De hogere kosten, die vestiging in het Westen met zich brengt, kunnen meer binnen de gezichtskring van de ondernemer worden gebracht. Daartoe staan in beginsel alle middelen ter beschikking, die het mogelijk maken de relatieve aantrekkelijkheid van vestiging van primaire bedrijven buiten het Westen te verhogen. Na enkele van deze middelen genoemd te hebben spreekt de heer Klaassen zich tenslotte uit voor een maatregel, die hierop neer komt, dat in overig Nederland in totaal een subsidie wordt verleend, die gelijk is aan de totale belastingsom in het Westen. De subsidie respectievelijk belasting per arbeider dan in een zodanige verhouding, dat het verschil in maatschappelijke kosten juist wordt gecompenseerd.

Bij deze maatregel past de volgende toelichting:

- het zou onjuist zijn ook de verzorgende bedrijven in deze politiek te betrekken, aangezien deze nimmer fundamentele oorzaak van bevolkings spreiding zijn;
- de belasting, respectievelijk subsidie moet betrokken worden op het aantal arbeiders. De hogere sociaal-economische kosten ontstaan immers door de bevolkingsgroei en zijn als zodanig rechtstreeks daarvan afhankelijk;
- zowel nieuwe als reeds bestaande ondernemingen komen voor subsidie, respectievelijk belasting in aanmerking. Het zou namelijk onbillijk zijn en de concurrentiepositie van gelijksoortige bedrijven scheef trekken, indien een last of een voordeel voor de één aan de ander bespaard respectievelijk onthouden bleef.

Ad 4.

De gevolgen van de gekozen economische politiek kunnen als volgt worden omschreven. In de gebieden buiten het Westen zullen zich nieuwe bedrijven vestigen, bestaande bedrijven zich uitbreiden en ook bestaande bedrijven uit het Westen naar deze gebieden worden verplaatst²⁾. Voor een beoordeling van de nu ontstane nieuwe

²⁾ Expliciet is hierdoor slechts sprake van beperkte kostenoverwegingen, waardoor ondernemers zich bij hun vestigings- en uitbreidingsbeleid zullen laten leiden.

spreiding van bedrijven maakt de heer Klaassen onderscheid tussen gevolgen op korte en gevolgen op lange termijn³⁾.

Op korte termijn bezien werkt de gehele volkshuishouding rationeler (geen verspillingen meer) en vindt de totale produktie tegen gemiddeld lagere kosten plaats⁴⁾.

Ad 5.

Op lange termijn is er volgens de heer Klaassen de mogelijkheid, dat onze export achteruitgaat, met als gevolg importbeperking en uiteindelijk een daling van het nationaal produkt. Teneinde hierover een definitieve uitspraak te kunnen doen, zou veel meer over een regionale verdeling van onze export bekend moeten zijn. Het is niet uitgesloten, dat door bovenbesproken politiek inzonderheid de exportgevoelige bedrijven in het Westen des lands zullen worden getroffen. Empirisch onderzoek is hier vereist om uit te maken in welke mate dit waar is.

Drs. Klaassen wijst nu tevens op de mogelijkheid, dat een dergelijk onderzoek tot de conclusie voert, dat juist uit economische overwegingen een verdere groei van het Westen moet worden gestimuleerd ten behoeve van een gunstige ontwikkeling van onze gehele volkshuishouding. De vraag, of de groei van het Westen moet worden afgeremd teneinde nationaal-economische belangen niet te schaden is dus onbeantwoord gebleven.

Drs. Klaassen vervolgt zijn betoog met een hartstochtelijk pleidooi voor kwantitatief ruimtelijk economisch onderzoek, waarbij spreker zich afvraagt waarom — als men de groei van het Westen wil afremmen — niet eerst wordt onderzocht, welke bedrijven zich in het Westen hebben gevestigd of uitgebreid en welke hiervan, zelfs gegeven gunstiger omstandigheden elders, aldaar onmogelijk rendabel geëxploiteerd kunnen worden. Drs. Klaassen vermeldt voorts nog de noodzaak het begrip „Westen” te veranderen en — gelijk Ir. Petri in „E.-S.B.” van 7 november 1956 stelde — geheel Zeeland en het Westen van Noord-Brabant hierin op te nemen als mocht blijken, dat een verdere snelle groei in het Westen inderdaad een economisch belang van hogere orde voor onze volkshuishouding is en daarvoor het huidige Westen niet voldoende plaats meer biedt.

Debaters.

Prof. Dr. A. I. Diepenhorst.

Prof. Diepenhorst gaat o.a. in op het volgende onderdeel uit het betoog van de heer Klaassen: „..... de bewering, dat het Westen geen betaling levert voor verkregen hoogwaardiger diensten en goederen, alsmede de tegenwerping, dat zulks wel het geval is en wel via de hogere inkomstenbelasting, liggen in het financiële en niet in het economische vlak”. Spreker merkt naar aanleiding hiervan op; het niet prettig te vinden, dat hij als econoom, die zich veel met financieringsvraagstukken moet bezighouden, daarmee dus eigenlijk buiten zijn boekje gaat. Prof. Diepenhorst wijst verder op de gevaren van een economische politiek, zoals door Drs. Klaassen is aangegeven, nl. voor zover het Westen reeds betaalde voor wat het ontving en het uitbreidende Westen eveneens deze uitbreiding zal betalen.

³⁾ Wat de oorzaak is dat de tijd hier anders uitwerkt naarmate men deze kort of lang neemt, blijft o.i. ten onrechte buiten beschouwing.

⁴⁾ Hoe in feite deze totale produktie er uit ziet, blijft hier dus een duister punt.

Dr. J. G. Ramaker.

Spreker pooft een verklaring te vinden voor de in het betoog van de heer Klaassen geopperde mogelijkheid van een verkeerde vestigingsplaats ten gevolge van feitelijke subsidies van de Overheid in het Westen. Oorzaak is volgens hem de financiële verhouding tussen Rijk en gemeente, waarbij het gemeentelijke autonome belastinggebied uiterst klein is geworden en het verband tussen gemeentelijke uitgaven en inkomsten is verbroken. Spreker pleit bestaande ondernemingen alleen onder de heffing te laten vallen, als de Overheid hun de kosten van overplaatsing naar een andere streek aanbiedt.

Tegenover de bestuurskosten, die per hoofd der bevolking stijgen naarmate de gemeente groter wordt, stelt Dr. Ramaker o.a. dat de diensten, die een stedelijke overheid biedt, veel ruimer en gevarieerder zijn in vergelijking met hetgeen het platteland in dit opzicht kan bieden, terwijl trouwens personen, die niet tot de grote gemeente behoren ook profiteren van instellingen, waaraan deze gemeenten bedragen ten koste leggen.

Ten aanzien van het feit, dat verkeersvoorzieningen kostbaarder worden naarmate de agglomeratie groter wordt en dichter bebouwd is, merkt spreker op, dat tevens de intensiteit op wegen in aanmerking moet worden genomen, wil men aantonen dat het verkeer in het Westen duurder werkt. Met behulp van cijfers illustreert Dr. Ramaker hoezeer deze intensiteit in het Westen groter is dan in overig Nederland. Nemen wij hiervan enkele over, dan blijkt de gemiddelde intensiteit per weekdag op enkele rijkswegen in 1955:

	× 1.000		× 1.000
Wassenaar	20,5	Middelburg	2,5
Ypenburg	17	Ede	6,5
Haarlemmermeer	11	Apeldoorn	5
		Sittard	6
		Moerdijk	7,5

Ir. J. Ph. L. Petri.

Volgens Ir. Petri behoort men bij de aanpak van de nationaal ruimtelijke problemen in de eerste plaats het ruimtelijk beleid te benaderen vanuit de nationaal-economische hoek, waarmee geen hiërarchie van waarden wordt bedoeld, doch uitsluitend een chronologische volgorde in deze aanpak.

Vervolgens gaat spreker wat uitvoeriger in op de studie van Dr. C. van den Berg, waarin als conclusie paradeert, dat de gemeentelijke uitgaven (niet de uitgaven van de Overheid in haar geheel) per hoofd der bevolking stijgen naarmate de gemeente: a. meer inwoners telt, b. in meerdere mate een centrumfunctie bezit, c. in meerdere mate is geïndustrialiseerd en d. op slechte bodem is gebouwd. De heer Petri plaatst tegenover deze conclusie de opmerking, dat nog volkomen onbekend blijft het antwoord op de vraag, of deze hogere uitgaven goed besteed zijn en wellicht voorwaarden vormen om een volstrekt noodzakelijk nut op te leveren en stelt in het bijzonder de vraag, of de grote stad niet als een zodanig hoogwaardig element in de voortgang der samenleving is te beschouwen, dat een hoger peil van uitgaven en investeringen per hoofd der bevolking is gerechtvaardigd.

Vele vragen, waarvan de beantwoording voor stedenbouwkundig en ruimtelijk beleid van groot belang moet worden geacht, staan nog open, zo is tenslotte de strekking van het betoog van Ir. Petri, en hij vraagt zich diensgevolge af, of met het oog hierop onderzoek inzake vragen van ruimtelijk beleid niet met de grootste kracht moeten worden bevorderd en in het bijzonder geen grote

voorzichtigheid dient te worden betracht bij een bewuste bevolkingsspreiding.

Beantwoording van de debaters door Drs. L. H. Klaassen.

Antwoord op aanmerkingen van Prof. Diepenhorst.

Volgens de heer Klaassen is iets wat irrationeel is en betaald wordt, daarom nog niet rationeel. Indien in het Westen sprake is van hogere kosten dan elders, dan is het economisch irrelevant of betaling van deze kosten bijv. via hogere inkomstenbelasting plaatsvindt.

Antwoord op aanmerkingen van Dr. Ramaker.

De heer Klaassen vraagt zich in de eerste plaats af, of Dr. Ramaker inderdaad de stelling verdedigt, dat de gemeentelijke uitgaven en inkomsten weer meer met elkaar in overeenstemming moeten zijn; zo ja, dan heeft hij twee bedenkingen:

a. rechtvaardigheidsoverwegingen vereisen, gelet op het

bestaan van armere gemeenten, een ander standpunt; b. vergroting van het gemeentelijke belastinggebied betekent een onafhankelijker worden van de gemeente en het bemoeilijken van het voeren van een conjunctuurpolitiek voor ons land.

Met betrekking tot het gevarieerder worden van de diensten van grote gemeenten, omdat vele activiteiten in deze gemeenten rendabeler worden, wijst de heer Klaassen erop, dat bij het bezien van de cijfers van Dr. C. van den Berg is uitgegaan van een genormaliseerde begroting en ten dele deze omstandigheid is uitgeschakeld. De mate waarin omringende gemeenten „om niet” profiteren van de diensten van in de nabijheid liggende grote gemeenten, wordt door de heer Klaassen niet hoog aangeslagen.

Tegenover de opmerking van Dr. Ramaker, dat niet alleen op de kosten van wegen moet worden gelet, doch ook op de verkeersintensiteit, stelt de heer Klaassen, dat als iets bijzonder druk en veel gebeurt, hierin nog geen rechtvaardiging van het gebeurde ligt opgesloten ⁴⁾.

Antwoord op vragen van Ir. Petri.

Een opvatting van de stad als hoogwaardig element in de samenleving is volgens Drs. Klaassen in overeenstemming met de strekking van zijn betoog. Tenslotte geeft de heer Klaassen toe, dat inderdaad zeer grote voorzichtigheid moet worden betracht bij bewuste bevolkingsspreiding, zolang men nog steeds nalaat hierbij duidelijke uitgangspunten te kiezen. Men zal zich dienen af te vragen hoe een bevolkingsspreiding behoort te zijn, vanuit een bepaald gezichtspunt (bijv. criminaliteit, nationaal inkomen, betalingsbalans etc.). Elk probleem is tenslotte alleen op te lossen als men een probleemstelling heeft.

Opmerking.

Enkele vragen uit de zaal en de slotrede van de discussieleider Prof. Dr. J. E. de Quay, die zich op zeer deskundige wijze kweet van zijn taak, brachten geen wijzigingen aan in de hoofdlijnen, welke uit bovenstaand verslag kunnen worden afgeleid.

Slotbeschouwing.

Overzien wij de congresactiviteiten op de goed georganiseerde en druk bezochte landdag voor economen te Enschede dan kunnen wij samenvattend constateren, dat het gebrek aan goede gegevens — de inleider, Drs. Klaassen, heeft hier trouwens geen doekjes om gewonden — de belemmering vormde voor een economisch genuanceerde behandeling van het eigenlijke onderwerp op deze landdag: het Westen en overig Nederland. Met schaarse gegevens heeft de inleider weliswaar een, vaak sprankelend, streng logisch betoog opgebouwd doch hieruit geen richtlijnen kunnen afleiden voor een verantwoord nationaal-economisch ruimtelijk beleid. Deze laatste conclusie, waarvan Drs. Klaassen reeds in de aanvang van zijn lezing mede gewag maakte, benevens de diverse beschouwingen van de debaters, hebben duidelijk aangetoond dat wikken en wegen in economische aangelegenheden van het Westen en overig Nederland een gecompliceerde onderneming is en tevens dat het kwantitatief economisch onderzoek op dit gebied nog slechts in een beginstadium verkeert.

Rotterdam.

B. M. BAAN, ec. drs.

⁴⁾ Voor zover het verkeer in het Westen een relatief zeer gering irrationeel bestanddeel bevat, is de vraag van Dr. Ramaker o.i. zinvol. Noch Drs. Klaassen noch Dr. Ramaker evenwel hebben in de discussie een uitspraak in kwantitatieve zin gedaan over dit irrationele bestanddeel.

De ontwikkeling van het wereldluchtverkeer

Onlangs publiceerde „The Financial Times” enige cijfers over de groei van het vervoer door de lucht, welke wij hieronder laten volgen.

Ontwikkeling van de wereldburgerluchtvaart a) b)

	Vervoerde passagiers	Lading ton-mijlen	Post ton-mijlen
1937	2,5	— c)	— c)
1945	9,3	77	90
1950	31,2	518	143
1954	59,0	762	222
1955	69,0	907	257
1956 d)	78,0	1.000	275

a) Geregelde lijnen, zowel internationaal als binnenlands.

b) Exclusief de Sovjet-Unie en China.

c) Niet beschikbaar.

d) Voorlopige cijfers.

Bron: International Civil Aviation Organization en International Air Transport Association (I.A.T.A.).

Verwacht wordt dat het wereldtotaal aan luchtreizigers, dat ten opzichte van 1951 in 1956 verdubbeld is, in 1957 de 90 mln. zal overschrijden en in 1958 de 100 mln. zal bereiken.

De nieuwe tariefpolitiek, welke de vorige zomer door de luchtvaartmaatschappijen over de gehele wereld is aanvaard, wordt geacht een gunstige invloed te hebben op het luchtverkeer. Zo zal het toeristenverkeer op de Noord-Atlantische route waarschijnlijk sterk toenemen door de invoering van een 15-daags retourbiljet, waardoor voor dit jaar gehoopt wordt op 1 mln. passagiers.

Een moeilijk probleem blijft echter hoe de luchtvaartmaatschappijen hun kosten moeten dekken. Zij zouden gaarne hun tarieven verlagen, daar dit hun omzet ten goede komt, doch de algemene prijsstijging gedurende de laatste tijd en een mogelijke verlaging van de tarieven voor het postvervoer door de lucht maken zulks uiterst bezwaarlijk. Hierbij dient in aanmerking te worden genomen, aldus „The Financial Times”, dat de rentabiliteit van de burgerluchtvaart als geheel nog zeer matig is. Zo bedroeg de totale winst van het geregelde wereldluchtverkeer in 1955 \$ 33 mln. bij een omzet van \$ 3 mrd., ofwel een winstmarge van 1 pCt.

Na de bevrijding is het — in 1940 in het leven geroepen — rentegamma o.a. gehandhaafd uit budgettaire overwegingen. Thans wordt het sociale element als een der belangrijkste argumenten voor het huidige rentebeleid naar voren gebracht. Schrijver stelt de vraag, of hier niet uit het oog wordt verloren, dat men onderscheid moet maken tussen „het sociaal gewenste” en „het economisch mogelijke”. Onder de huidige omstandigheden werkt het rentegamma voor de gemeenten als een soort investeringsverbod. Vervolgens bezieet de schrijver de ontwikkeling van de rentestand op lange termijn in samenhang met de lange golfbeweging van de conjunctuur en de invloed op de rentestand, veroorzaakt door het voeren van een politiek welke streeft naar full-employment. Schrijver meent op grond van deze beschouwing, dat het streven naar een goedkoop-geldpolitiek een illusie is en het rentegamma structureel niet in de huidige situatie past.

De hobby van het rentegamma

Met het rentegamma, waarover in de afgelopen jaren — in het bijzonder weer in het laatste halfjaar — nog al eens wat te doen is geweest, is het een zeer wonderlijke geschiedenis. Na de bevrijding is het — in 1940 in het leven geroepen — rentegamma o.a. gehandhaafd uit budgettaire overwegingen. Er zijn daarna af en toe wel eens moeilijkheden geweest, doch in het algemeen viel het met deze moeilijkheden wel mee. Ernstige moeilijkheden ontstonden er pas in de periode 1950/1951 toen de rentestand snel opliep. Het gevolg was, dat de gemeentelijke financiering — met name de financiering van de woningbouw — dreigde vast te lopen. Langs allerlei wonderbaarlijke wegen en met behulp van zeer gekunstelde constructies probeerden de gemeenten in die tijd aan de nodige financieringsmiddelen te komen. Wel werd ten slotte het rentegamma verruimd, maar slechts in bescheiden mate. Daarna liep de rentestand snel terug en ten slotte kwamen de marktcondities zelfs beneden het gamma te liggen. De voorganger van de huidige Minister van Financiën was evenwel niet bereid de rentevoorschriften in te trekken. Ze werden in „de ijskast gezet” voor het geval de rentevoet weer eens mocht gaan stijgen. Deze stijging is ook inderdaad gekomen en het gevolg is geweest dat het rentegamma de gemeentelijke financiering opnieuw in moeilijkheden bracht.

De huidige Minister van Financiën blijkt een ander motief te hebben dan Minister Lieftinck destijds voor de handhaving van het rentegamma naar voren bracht. Het sociale element wordt thans, in verband met de bezwaren tegen een te hoge huur van door de Overheid gebouwde woningen, als één der belangrijkste argumenten voor het huidige rentebeleid naar voren gebracht. Zonder de ogen voor dit sociaal-politieke aspect te sluiten moet men zich toch wel afvragen, of dit de handhaving van het rentegamma rechtvaardigt. Wordt hier, als men alle consequenties overziet, niet uit het oog verloren, dat men onderscheid moet maken tussen „het sociaal gewenste” en „het economisch mogelijke”? Er zijn nl. bepaalde grenzen, welke niet straffeloos overschreden kunnen worden ¹⁾.

¹⁾ Deze stelling vinden wij — in enigszins ander verband — mede onderschreven door Prof. Dr. J. Tinbergen in „Redelijke inkomensverdeling”, Haarlem 1946.

Het gevolg van een en ander is, dat de kapitaalverstrekkers het rentegamma niet meer nemen. Dat behoeft op zichzelf nog niet tot een opheffing c.q. verruiming van het rentegamma te leiden. De praktijk onder het bewind van Minister Lieftinck heeft dit bewezen. Er was toen echter wel een belangrijk verschil. In die tijd nam de Overheid een monopsonistische positie op de kapitaalmarkt in en kon zij rustig het moment afwachten, waarop de beleggers — min of meer uit noodzaak om te beleggen — bereid waren de condities van het rentegamma te aanvaarden. Sindsdien is er heel wat veranderd. De monopsonistische kapitaalmarktpositie van de Overheid is verdwenen, de kapitaalvraag uit de particuliere sector is enorm toegenomen, het economische leven zit niet meer zo vast in de boeien geklonken als in de overgangsjaren na de bevrijding, het internationale handels- en betalingsverkeer is liberaliseerd enz. Deze veranderingen zijn van essentieel belang voor de vraag, of onder de thans bestaande verhoudingen het rentegamma nog wel een bruikbaar instrument is om de kapitaalmarktrente van overheidswege min of meer te beheersen.

De Minister van Financiën meent blijkbaar, dat zulks mogelijk is, hoewel — en dit is toch wel zeer merkwaardig — hij in zijn onderhandelingen met de levensverzekeringmaatschappijen heeft moeten ervaren, dat zelfs de verruimde tarieven van het rentegamma niet geaccepteerd werden. Niettemin houdt de Minister de gemeenten aan het rentegamma. Het gevolg daarvan is: voor zover de gemeenten nog middelen op de kapitaalmarkt weten aan te trekken, geschiedt zulks uit welwillende overwegingen van beleggerszijde. De beleggers kunnen hun geld gemakkelijk elders kwijt. Zij zitten in het geheel niet om de gemeenten verlegen. Het rentegamma werkt onder de huidige omstandigheden als een soort investeringsverbod. Als de gemeenten niet voldoende middelen op lange termijn kunnen aantrekken zullen de investeringen drastisch moeten worden afgeremd. Investeringsbeperking is noodzakelijk. Er zijn evenwel grenzen. Men kan de vraag opwerpen, of in deze ontwikkeling niet het gevaar schuilt van een inflatoire financieringspolitiek bij de gemeenten.

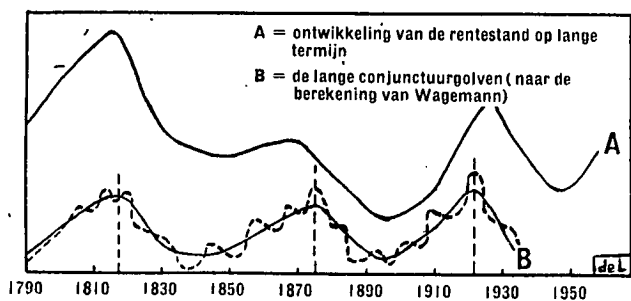
Het moge de gemeenten dan niet geoorloofd zijn buiten de condities van het rentegamma te lenen, de Staat doet het intussen zelf wel. Zo zijn de Nederlandse Spoorwegen,

een staatsbedrijf, op de kapitaalmarkt verschenen met een tweetal emissies, waarvan de condities boven het rentegamma lagen. Men kan de vraag opwerpen: waarom de Spoorwegen wel en de gemeenten niet? Een steekhoudend argument daarvoor kunnen wij niet vinden.

Het blijft een zoeken naar de ratio van het rentegamma, vooral als men bedenkt, dat er nog allerlei andere vraagtekens achter het huidige rentebeleid te plaatsen zijn.

De vraag, of het rentegamma in de huidige tijd nog wel past krijgt nog een zeer bijzonder reliëf wanneer wij kijken naar de ontwikkeling van de rentestand op lange termijn. Er bestaat nl. een vrij nauwe samenhang tussen de ontwikkeling van de rentestand op lange termijn en de lange golfbeweging van de conjunctuur. Hiervoor mogen wij verwijzen naar het bij dit artikel behorende diagram, waarin deze samenhang is weergegeven ²⁾.

De samenhang tussen de rentestand en de lange conjunctuurgolven

Letten wij op het verloop van de A-lijn, dan valt te constateren dat wij thans in een periode verkeren, waarin de lange golfbeweging van de rentestand in opwaartse richting tendeert. Deze ontwikkeling heeft zich omstreeks 1950 ingezet. Letten wij op het verleden, dan valt het op, dat de golfbeweging, welke de rentestand ondergaat; telkens een cyclus van ongeveer een halve eeuw omvat; deze laat zich weer splitsen in een opgaande en een neerwaartse beweging, ieder van ongeveer een kwart eeuw. Mogen wij nu verwachten, dat de rentestand — afgezien van kortstondige schommelingen — zich gedurende de eerste 20 à 25 jaren op een hoog niveau zal blijven bewegen en zelfs geleidelijk nog hoger zal komen te liggen? Zo ja, dan past hierbij geen goedkoop-geldpolitiek in de vorm van een rentegamma!

²⁾ Het ontbreken van een schaalverdeling op de verticale as in dit diagram vereist, aangezien zulks statistisch ongebruikelijk is, enige toelichting. Om te beginnen zij opgemerkt, dat Wagemann evenmin een schaalverdeling heeft gegeven van de door hem berekende lange conjunctuurgolven (de B-lijn), waarmee wij een vergelijking wilden maken. Daardoor kreeg het minder zin om voor de door ons berekende A-lijn wel een schaalverdeling op te nemen. De A-lijn geeft bovendien niet de absolute hoogte van de rentestand aan, maar beschrijft uitsluitend de schommelingen van de rentestand in een aantal landen op lange termijn. Deze lijn is berekend met behulp van indexcijfers. Op deze wijze kon bij benadering de algemene tendentie worden vastgesteld. Gaat men de ontwikkeling van de rentestand in ieder land afzonderlijk na, dan blijkt dat het verloop van de A-lijn daarmee in het algemeen in overeenstemming is. Het doel van het diagram is slechts het tamelijk gelijk gerichte verloop — de correlatie — van de beide lijnen in beeld te brengen. In dit bijzondere geval leek het ons geen overwegende bezwaren te ontmoeten een en ander te illustreren zonder een verticale schaalverdeling.

Om op de gestelde vraag een antwoord te kunnen geven, is het noodzakelijk even op de geschiedschrijving terug te vallen. Deze leert ons, dat in het verleden de opwaartse beweging van de lange conjunctuurgolf — de B-lijn in ons diagram — de resultante was van de impulsen, welke het economische proces ontving van de ontwikkeling van wetenschap en techniek. Het diagram leert ons tevens, dat er een duidelijke samenhang bestaat tussen de ontwikkeling van de rentestand op lange termijn en de lange conjunctuurgolven. Zo leidde de industriële revolutie dan ook tot een stijging van de rentestand. Dit voorbeeld is met allerlei andere te vermeerderen: de industrialisatie van Duitsland, de invoering van de explosiemotor, de opkomst van de elektriciteitsindustrie enz.

Lettende op deze feiten en op de huidige ontwikkeling van de rentestand — zowel hier te lande als elders — achten wij de vraag gerechtvaardigd, of wij inmiddels niet zijn aangeland in de beginfase van een nieuwe lange conjunctuurgolf. Deze vraag mag met nog meer klem gesteld worden als wij ons realiseren, dat wij aan de vooravond van een nieuwe industriële revolutie verkeren. Wij staan met de voet op de drempel van het tijdperk van atoomenergie en automatie. Dit betekent, dat in een min of meer nabije toekomst de investeringen in omvang zullen toenemen. Men is thans al bezig aan de voorbereiding van de nodige investeringsprogramma's en in verscheidene landen is reeds een klein gedeelte daarvan gerealiseerd. Hoewel de kapitaalintensiteit van de productie in de toekomst in sterke mate zal toenemen, menen wij overigens te mogen verwachten, dat een en ander slechts zeer geleidelijk zal geschieden. Deze nieuwe industriële revolutie zal ongetwijfeld ook haar invloed op de rentestand doen gelden. In welke mate dit het geval zal zijn kan moeilijk worden voorspeld omdat hierbij te veel onzekere factoren in het geding zijn. De plaatsruimte laat helaas niet toe hierop thans nader in te gaan.

Ten slotte is er nog een punt, dat in het kader van onze beschouwingen van belang is, nl. de invloed op de rentestand, veroorzaakt door het voeren van een politiek welke streeft naar full-employment. Wij zouden in dit verband willen aanhaken bij het artikel van Drs. J. Bosch „Automatie en conjunctuur” ³⁾. In dit artikel wordt er op gewezen, dat tijdens de recessie in de Verenigde Staten in 1951 en 1954 te constateren viel, dat de full-employment politiek een optimistische sfeer schept, waardoor de ondernemers geneigd zijn hun investeringsplannen ten uitvoer te brengen, zelfs indien de directe vooruitzichten minder belovend schijnen, omdat zij op de langere duur een verbetering verwachten.

Wij menen, dat deze conclusie nog een belangrijke verruiming kan ondergaan. Wij zijn nl. geneigd aan te nemen, dat in ieder land het voeren van een full-employment politiek over het algemeen een optimistische sfeer schept en dan niet alleen bij de ondernemers, doch ook bij de consumenten. Een en ander ook, ongeacht of de conjunctuur — zoals in 1951 en 1954 in de Verenigde Staten — een zekere teruggang vertoont, dan wel of er sprake is van een toestand van volledige werkgelegenheid. Waartoe zulks ten slotte leidt bewijzen de huidige omstandigheden in ons land, welke zich kenmerken door een te sterke expansie, zowel in de investerings- als in de consumptiesfeer. Deze expansie, welke ten slotte leidt tot een over-

³⁾ Zie „E.-S.B.” van 27 februari 1957, blz. 165.

Schrijver, beziet in dit artikel de vraag, welke bijdrage de landbouwgronden kunnen leveren in de kosten van de werken waarvan deze gronden in meerdere of mindere mate profijt trekken. Hierbij maakt schrijver gebruik van het begrip draagkracht — een meer of minder vage aanduiding dat de grond in bepaalde omstandigheden een zekere belasting kan dragen zonder dat echter de aard of de grootte van deze draagkracht nader wordt aangegeven — en stelt, dat aan dit begrip meer inhoud kan worden gegeven. Het moet z.i. namelijk mogelijk zijn, ondanks zekere bezwaren, de draagkracht t.a.v. de kosten van bepaalde werken op aanvaardbare wijze in cijfers uit te drukken. Deze draagkrachtbepaling is o.a. van groot belang voor de financiële regelingen i.v.m. de Deltawerken en andere kostbare werken ter versterking van de waterkeringen, voor de regeling van de financiering van wegen en verkeersvoorzieningen, waterbeheersing, zuivering van afvalwater enz.

Pachtwaarde en de draagkracht van landbouwgronden

Een vraag, om meerdere redenen actueel, is deze: welke bijdrage kunnen de landbouwgronden leveren in de kosten van de werken waarvan deze gronden in meerdere of mindere mate profijt trekken. Het steeds toenemen van de kosten voor wegen en verkeersvoorzieningen, waterbeheersing, zuivering van afvalwater enz. maakt deze vraag urgent. Van grote betekenis is deze vraag ook voor de Deltawerken en andere kostbare werken ter versterking van de waterkeringen.

In verband met de gestelde vraag wordt wel het begrip draagkracht gehanteerd ¹⁾. Hiermee wordt dan meer of minder vaag aangeduid dat de grond in bepaalde omstandigheden een zekere belasting kan dragen zonder dat echter de aard of de grootte van deze draagkracht nader wordt aangegeven. In het volgende zal de bovenstaande vraag nader worden gezien waarbij we van het begrip draagkracht gebruik zullen maken. Bewust beperken we ons hierbij uitsluitend tot de draagkracht van landbouwgronden.

¹⁾ Zie bijv. Memorie van Toelichting op de Deltawet, blz. 23.

(vervolg van blz. 251)

besteding, vindt mede haar weerslag in de ontwikkeling van de rentestand. Wij achten het niet uitgesloten, dat het welbewuste streven naar een toestand van full-employment periodiek tot spanningen op de kapitaalmarkt zal leiden, tenzij de Overheid er tijdig in zou kunnen slagen de te sterke expansie af te remmen. Dat zulks mogelijk is moet nog bewezen worden. Uit de huidige situatie zou men voorshands het tegendeel moeten concluderen.

Afgezien van de bezwaren, welke wij tegen het huidige rentebeleid koesteren, menen wij dat het streven naar een goedkoop-geldpolitiek een illusie is wanneer men let, enerzijds op de huidige en toekomstige investeringsbehoeften en anderzijds op de invloed welke een full-employment politiek op de rentestand heeft. Structureel past het rentegamma niet in een dergelijke situatie.

Ten slotte, en dit ter voorkoming van misverstand, nog één opmerking: afschaffing van het rentegamma zal er niet toe leiden, dat de gemeenten ongelimiteerd kapitaalmarkt middelen tot zich zullen kunnen trekken. Het betekent alleen, dat zij weer als volwaardige marktpartij op

Grondrente en pachtwaarde.

In het agrarisch productieproces kan de grond een zeker surplus opleveren waarvan de hoogte wordt bepaald door velerlei omstandigheden. Deze grondrente — als theoretisch-economisch begrip belangrijk — is echter voor praktisch gebruik te zeer in nevelen gehuld. Het praktisch equivalent is de pachtwaarde, welke grootte bovendien te bepalen is en in grote omvang ook bepaald wordt. Zo wordt jaarlijks in Nederland zeker van 100.000 ha de pachtwaarde bepaald, ook al moet erkend worden dat het taxatiewezen in Nederland nog in het „bronzen tijdperk verkeert” ²⁾, zodat de wijze waarop dit geschiedt wel voor kritiek vatbaar is. Het is voorts mogelijk gebleken van gehele gebieden de pachtwaarde vast te stellen. Zo is bijv. in de provincie Zeeland de pachtwaarde bepaald van een aantal polders met 20.000 ha land.

Eén opmerking moet nog gemaakt worden over de

²⁾ Zie: „De eigenaarslasten in de landbouw”, door Dr. Ir. A. Vondeling in „E.-S.B.” van 12 december 1956.

de kapitaalmarkt zullen worden toegelaten, zodat zij weer in staat zullen zijn een redelijk deel van de door hen benodigde besparingen tot zich te trekken. Ongetwijfeld zullen zij dan een hogere rente dan het gamma nu toestaat moeten betalen. Er gaat echter, ook al beschouwt men de investeringsgeneidheid in het algemeen niet primair afhankelijk van de rentestand, van een hoge rente niettemin een zekere remmende werking uit. Het is immers uit een oogpunt van financiering voor de ondernemers niet zonder bedenking om naar verhouding te veel vreemd kapitaal tegen een hoge rente aan te trekken. Dit is een risicofactor, waarmede zowel beleggers (in het bijzonder de institutionele beleggers) als kapitaalvragers op een gegeven moment rekening zullen dienen te houden. Daarnaast kan wellicht mede een te sterke stijging van de rentestand worden voorkomen door de kapitaalvraag van de Overheid te coördineren. Het ontbreken van een dergelijke coördinatie kan onder bepaalde omstandigheden tot een „bottle-neck” op de kapitaalmarkt leiden, hetgeen zijn weerslag in de ontwikkeling van het rentepeil vindt.

Voorburg.

J. P. DE LOOFF.

grondrente. De grondrentetheorie van Ricardo was in wezen gebaseerd op de gedachte van de karigheid van de natuur. Sommigen gingen daarbij zelfs zo ver te menen dat de grondrente geleidelijk zou stijgen omdat men om in de voedselbehoeften te kunnen voorzien, zijn toevlucht zou moeten nemen tot steeds minder gunstige gronden. Ook deze zienswijze zou wel eens aanvechtbaar kunnen zijn. De ontwikkeling van de landbouwtechniek en de daaruit voortvloeiende mogelijkheden van produktieverhoging lijken aanleiding te geven om de gedachte van de stijgende grondrente — althans als algemeen verschijnsel — te verlaten. Veeleer zal men rekening moeten houden met de mogelijkheid dat de grondrente relatief zal dalen, evenals uiteraard, de pachtwaarde voor zover deze niet door protectionistische of prijspolitieke maatregelen kunstmatig hoger wordt gehouden. Deze relatieve daling van de pachtwaarde maakt dat de vraag waarvoor we ons gesteld hebben steeds klemmender zal worden. Wanneer de pachtwaarde relatief zou dalen t.o.v. de kosten van verbeteringswerken zou dit betekenen dat de gronden een relatief afnemende bijdrage in de kosten van die werken zouden kunnen dragen.

Uitvoering van werken.

Binnen het raam van de in een gegeven constellatie mogelijke grondrenten, waarbij de hoogste grondrente werd opgeleverd door de grond met de hoogste netto-produktiviteit — en theoretisch kan dit grond zijn waarvoor het in cultuur brengen enz. weinig of niets heeft gekost — werd het voor particulieren mogelijk allerlei werken uit te voeren ter verkrijging van nieuwe cultuurgrond of ter verbetering van bestaande cultuurgrond. De van deze werken te verwachten baten behoeften slechts op te wegen tegen de kosten. Dikwijls echter werden ook werken uitgevoerd waarbij dit zeker niet het geval was: Zo werden bijv. werken uitgevoerd om de te gering geworden bestaansmogelijkheid te vergroten of om zich nieuwe bestaansmogelijkheid te verwerven. Men denke hierbij aan veel ontginningen op de zandgronden in eigen werk, bij stukje en beetje uitgevoerd. Ook bedijkingen of herbedijkingen van polders waren in veel gevallen niet als rendabel te beschouwen. Men verwierf zich echter hierdoor een bestaan, of de adel of geestelijkheid vergrootte hierdoor haar gezagsgebied enz., zodat andere waarden dikwijls een rol speelden.

In ieder geval kan gesteld worden dat het overgrote deel van de Nederlandse cultuurgrond eerst als zodanig was te gebruiken na uitvoering van kostbare werken. Wanneer al deze werken van ontginning, landaanwinning en landinrichting nu zouden moeten worden uitgevoerd — op de goedkoopste en meest rationele wijze en tegen de nu geldende kosten — dan zou dit slechts mogelijk zijn met aanzienlijke steun van de Overheid. Onder deze Nederlandse verhoudingen is dan ook van de grondrente of pachtwaarde slechts een zeer klein deel te beschouwen als vergoeding voor de oorspronkelijk ter beschikking gestelde natuurgaven: de bossen, moerassen, meren, overstromende kwelders en schorren etc.

De tijd dat grondverbeteringswerken tot stand kwamen, uitsluitend gefinancierd door particulieren, lijkt voorgoed achter ons te liggen; alleen bij kleine werken is dit soms nog het geval. Nu kan opgemerkt worden dat de bedoelde werken van allerlei aard kunnen zijn. Zij zijn te onderscheiden naar hun aard als civieltechnische en cultuurtechnische werken, naar hun functie als produktieverhogend, kostenbesparend of risicobeperkend, naar het doel waarvoor de

Overheid deze werken subsidieert, bijv. voor werkverschaffing of rationalisatie van de landbouwproductie enz. Deze onderscheidingen zijn echter voor de door ons gestelde vraag van minder betekenis: Van belang in dit verband is slechts dat alle werken die de waarde van de cultuurgrond verhogen in dit opzicht als gelijksoortig zijn te beschouwen. Dat deze werken tegelijk ook andere belangen kunnen dienen en of hier misschien ook verrekening kan plaatsvinden blijft buiten beschouwing. Wel moet principieel onderscheid worden gemaakt tussen werken welke wél en welke níét voor overheidssubsidie in aanmerking komen, al zal zelfs bij de laatste soort werken subsidie tijdelijk wel eens op zijn plaats kunnen zijn, bijv. om een te weinig bekend werk meer ingang te doen vinden. De vraag van de draagkracht geldt dus alleen die werken welke uit overwegingen van algemeen belang worden uitgevoerd; de andere werken zullen — afgezien van subsidies om bijzondere redenen — slechts uitgevoerd worden als zij rendabel zijn.

De draagkracht.

De draagkracht van landbouwgronden wordt in wezen bepaald door de waardevermeerdering ten gevolge van een werk, welke waardevermeerdering op haar beurt weer bepaald wordt door het vermogen van de grond in het agrarisch produktieproces een grondrente te kunnen opleveren. In plaats van met grondrenten moeten we wel rekenen met pachtwaarden. Men kan tegenwerpen dat bij de pachtwaardebepaling te weinig spreiding mogelijk is, waardoor verbeteringen onvoldoende in een verhoging van de pachtwaarde tot uiting komen. Ook al lijkt deze opmerking juist en zou een geleidelijke vergroting van de spreiding wenselijk zijn, toch zal met de pachtwaarde moeten worden gerekend.

Alvorens tot uitvoering van een werk over te gaan, zullen de baten worden afgewogen tegen de kosten. De baten en kosten kunnen worden vergeleken door alle kosten en opbrengsten, omgerekend tot jaarlijkse bedragen of gekapitaliseerd tot een bedrag ineens, tegenover elkaar te stellen. In het volgende zullen de jaarlijkse bedragen worden vergeleken. De draagkracht van landbouwgrond ten aanzien van de kosten van een werk is dan voorlopig te definiëren als de pachtwaardevermeerdering welke uit dat werk voortvloeit. Hierbij moet echter met een tweetal punten rekening worden gehouden.

a. Er kunnen motieven zijn, de draagkracht niet gelijk te stellen aan de overeenkomstige pachtwaardevermeerdering doch op één zeker percentage daarvan (bijv. op 90 pCt.). Redenen hiervoor kunnen zijn dat men investeringen in een bepaalde sector wil stimuleren of ook dat men vanwege het gedwongen karakter van investeringen in bepaalde werken enige tegemoetkoming wil betrachten. Een klemmender argument zal echter dikwijls het volgende zijn. Stelt men de draagkracht t.a.v. een werk vast als gemiddelde voor een zeker gebied, dan kunnen gronden met een pachtwaarde boven het gemiddelde de op te leggen last wel dragen; voor gronden met een pachtwaarde lager dan het gemiddelde kan de opgelegde last bezwaarlijk zijn. In het uiterste geval worden gronden hierbij waardeloos of verkrijgen zij zelfs een negatieve waarde³⁾. Wil men werken met een gemiddelde draagkracht t.a.v. een werk voor een gebied dan zal deze draagkracht wel gesteld moeten worden beneden de gemiddelde pachtwaardevermeerdering ten gevolge van dat werk. Wanneer de lasten een zekere hoogte

³⁾ Dit doet zich momenteel reeds in de provincie Zeeland voor.

overschrijden zal het echter doorgaans gewenst zijn een classificatie van de gronden toe te passen waardoor met een verschillende draagkracht per klasse kan worden gerekend.

b. Bij de afweging van de kosten van een werk tegen de baten kan in bepaalde gevallen ook de rente die de particulier kan maken over zijn in de grond te investeren gelden van belang zijn. De meerdere of mindere aantrekkelijkheid of veiligheid van de investering en de toekomstverwachtingen omtrent het rendement spelen hierbij een rol. Nu wordt vrij algemeen een belegging in land als aantrekkelijk beschouwd, hetgeen ook zijn weerslag heeft gevonden in de wettelijke regelingen ⁴⁾ voor de waardebepaling van land. De hierbij vastgestelde rentepercentages betekenen in feite dat het rendement van land door zijn grotere aantrekkelijkheid gelijkwaardig geacht moet worden aan het rendement op staatsobligaties, wanneer het op ongeveer $\frac{3}{4}$ van laatstgenoemd rendement gesteld wordt ⁵⁾. Speelt het hier genoemde verschil in rendement geen rol, dit kan zich wel voordoen wanneer door een werk het risico, verbonden aan het in de toekomst ontvangen van de pachtwaarde, geringer wordt, of algemener gesteld, wanneer er reden is na de uitvoering van een werk bij de waardebepaling van het land een lagere rentevoet te hanteren. Dit kan zich in het bijzonder voordoen bij dijkversterking.

Bij deze werken kunnen nu twee fasen worden onderscheiden:

1. Er wordt een geringe bedijking aangebracht, waarbij het land wel enige bescherming tegen overstroming gegeven wordt maar de mogelijkheden van exploitatie van de grond blijven beperkt of zijn verbonden met bijzondere risico's. Het risico van overstroming is voor de pachter zodat hiermee bij het vaststellen van de pachtwaarde rekening wordt gehouden. Dijkversterking in deze fase heeft verhoging van de pachtwaarde tot gevolg zodat de draagkracht uit de pachtwaardevermeerdering is af te leiden.

2. Bij verdere dijkversterking komt echter een moment dat de pachtwaarde niet meer stijgt. Wel wordt de veiligheid groter, waardoor de landerijen achter deze versterkte dijk in waarde kunnen stijgen. Deze waardevermeerdering komt, zoals gezegd, niet tot uiting in een stijging van de pachtwaarde maar zou daarin uit moeten komen dat bij de calculatie van de baten de particulier genoeg neemt met een iets lager rendement omdat de veiligheid van de belegging is toegenomen. Wanneer bijv. bij de waardebepaling van land, gelegen achter een dijk met „zwakke plaatsen” resp. achter een sterke dijk, gekapitaliseerd zou worden tegen een rentevoet van $3\frac{1}{8}$, resp. 3 pCt., dan zou het hieruit voortvloeiende waardeverschil zijn aan te merken als waardevermeerdering voor het geval de zwakke plaatsen versterkt zouden worden. Of er echter reden is verschil in risico aanwezig te achten, hangt geheel af van de ontwikkeling van de taak van de gemeenschap. Wanneer de gemeenschap de schade ten gevolge van overstroming volledig op zich neemt, heeft het verschil in risico achter de beide genoemde dijken, hoewel zeker aanwezig, geen financiële gevolgen voor de grondeigenaren meer, zodat er ook geen reden is een verschillende rentevoet te hanteren. Acht men een verschillende rentevoet wél juist dan kan door dijkversterking waardevermeerdering optreden.

Na het vorenstaande is de draagkracht als volgt te

definiëren. De draagkracht van landbouwgrond ten aanzien van de kosten van een werk wordt in eerste instantie bepaald door de pachtwaardevermeerdering welke het gevolg is van dat werk. Wanneer echter geen classificatie in het betreffende gebied wordt toegepast of wanneer een stimulering of tegemoetkoming bij de investering wenselijk wordt geoordeeld, zal de draagkracht op een zeker percentage van de overeenkomstige pachtwaarde moeten worden gesteld. Wanneer door een werk bepaalde risico's worden verminderd of weggenomen kan uit dit werk een waardevermeerdering voortvloeien welke eveneens is uit te drukken in een jaarlijkse draagkracht.

Men kan zich nu de totale pachtwaarde van land denken als het gezamenlijk resultaat van een groot aantal werken. Voor een zandgrond was het nodig bos te rooien, het land te egaliseren en te verkavelen enz., de meeste kleigronden moesten eerst bedijkt worden, vervolgens ontwaterd en ontsloten. Soms vonden al deze werken vrijwel gelijktijdig plaats, in andere gevallen weer verliepen lange tijden tussen de verschillende werken. Het resultaat is hetzelfde: de „eindpachtwaarde” is het gevolg van alle werken gezamenlijk.

Verdeling van de totale pachtwaarde over de verschillende werken is echter theoretisch bedenkelijk. Immers, in veel gevallen bestaat er een sterke samenhang tussen de pachtwaardevermeerdering ten gevolge van een bepaald werk en het niveau van uitvoering van andere werken. De resultaten van het ene werk worden sterk beïnvloed door het al of niet uitvoeren van het andere werk en de wijze waarop dit geschiedt. Dit interactie-verschijnsel moet hier verder onbesproken blijven.

Niettegenstaande dit niet te weerleggen bezwaar zullen we de verdeling van de pachtwaarde over de verschillende werken toch toepassen. Allereerst vanwege haar belangrijke illustratieve betekenis. Het bezwaar tegen deze methode zal bovendien kleiner worden wanneer men bedenkt dat in verschillende gebieden een of ander onderdeel van de totale „landinrichting” (nog) niet is uitgevoerd. Zo treft men bijv. polders of gebieden aan waarin de ontsluiting nog ontbreekt. Bij het bepalen van de pachtwaarde moet hiermee rekening gehouden worden, hetgeen in feite betekent dat dan een „aftrek” moet worden bepaald voor het ontbreken van goede ontsluiting. Ook de nieuwe methode van schatting, toegepast bij ruil- en herverkavelingen is gebaseerd op hetzelfde principe. Zo is bij de herverkaveling van de rampgebieden in Zeeland voor een oppervlakte van 34.000 ha deze verdelingsmethode toegepast, zodat zeker geconstateerd mag worden dat niettegenstaande de theoretische bezwaren, deze methode in de praktijk blijkt te kunnen worden toegepast.

	gemiddelde pachtwaarde per ha
buitendijks schor	f. 10
waterkering (aanleg en instandhouding)	f. 70
waterbeheersing (aanleg waterleidingen, stichting gemaal enz. en instandhouding)	f. 30
ontsluiting (aanleg en instandhouding)	f. 25
verkaveling en egalisatie van gronden (alleen aanlegkosten)	f. 10
detailontwatering (alleen aanlegkosten, onderhoud is voor de gebruiker) ..	f. 15
totale gemiddelde pachtwaarde	f. 160

Wanneer we hier een voorbeeld geven moet worden bedacht dat de vermelde cijfers vooral illustratief zijn bedoeld, al is tevens getracht de gemiddelde cijfers voor

⁴⁾ Wet op de vervreemding van landbouwgronden en Besluit van 18 december 1953, Staatsblad 1953, 561.

⁵⁾ Zie: „De wet op de vervreemding van landbouwgronden in werking getreden”, door Dr. Ir. M. J. Boerendonk in „De Pacht”, januari 1954.

Zeeland te benaderen. Bij het voorbeeld gaan we uit van een buitendijks gelegen schorgebied dat een zekere waarde heeft, o.a. door het gebruik voor beweiding met schapen en door de jacht. Dit gebied wordt vervolgens ingedijkt, ontwaterd, ontsloten enz.

De vermelde cijfers moeten, zoals reeds opgemerkt, vooral als illustratie worden gezien. Al naar het gebied waarop men een dergelijke pachtwaardeverdeling wil toepassen zullen de cijfers verschillend uitvallen. Voor de zandgronden bijv. zal de post voor bedijking wegvallen terwijl ook de overige posten uiteraard wijzigingen behoeven.

Wanneer we bij dit voorbeeld gemakshalve de draagkracht t.a.v. de kosten van een werk gelijk stellen aan de pachtwaarde voortvloeiend uit dat werk, geeft bovenstaande verdeling van de pachtwaarde tegelijk de draagkracht aan voor diverse werken in een bepaald gebied. De kosten van de werken kunnen uiteraard zeer uiteenlopen. De kosten van waterkering bijv. zijn sterk afhankelijk van allerlei omstandigheden; de draagkracht is echter onafhankelijk van deze kosten.

Wil men de draagkracht bepalen t.a.v. een bepaald onderdeel van de kosten van een werk, bijv. t.a.v. de onderhoudskosten van de waterkering dan zal wél een verdeling overeenkomstig de kosten van de diverse onderdelen moeten worden toegepast. Hierbij moet bedacht worden dat de algemene beheerskosten van de polder (kosten voor gebouwen, personeel enz.) naar evenredigheid over de verschillende taken van de polder moeten worden verdeeld.

Draagkracht t.a.v. de kosten voor waterkering.

De gestelde vraag naar de juiste bijdrage zal nader worden toegelicht aan de hand van de draagkracht voor kosten van waterkeringswerken:

In het gegeven voorbeeld bedraagt de gemiddelde draagkracht voor de waterkering f. 70. Wanneer bijv. de aanlegkosten van een dijk per ha f. 3.200 bedragen (1 km dijk van f. 1,6 mln. ter bescherming van 500 ha) en wanneer verondersteld wordt dat voor instandhouding naast regelmatig terugkerend onderhoud (gesteld op f. 18 per ha per jaar) een meer ingrijpende versterking nodig is op de lange termijn (in die vorm dat bijv. om de 100 jaar $\frac{1}{4}$ van de aanlegkosten terugkeert, dan worden de jaarlijkse kosten per ha de volgende:

rente van $\frac{3}{4}$ van f. 3.200 à $3\frac{1}{2}$ pCt.	f. 84
jaarlijkse annuïteit dienende om $\frac{1}{4}$ van f. 3.200 met inbegrip van rente ($3\frac{1}{2}$ pCt.) in 100 jaar af te lossen	f. 29
onderhoudskosten	f. 18
aandeel in beheerskosten	f. 5
totaal jaarlijkse kosten per ha	f. 136

De gemiddelde draagkracht t.a.v. de onderhoudskosten zou in het gegeven voorbeeld $18/136 \times f. 70$ bedragen of ongeveer f. 9. Van andere kostenonderdelen is de draagkracht op analoge wijze te berekenen.

Of er ten gevolge van dijkversterking een waardevermeerdering optreedt zal afhangen van de hierboven toegelichte arbitraire beslissing of er bij de waardebeoordeling voor en na de dijkversterking een verschillende rentevoet zal worden gehanteerd.

Dat men op grond van bovenstaande beschouwingen en berekeningen tot geheel andere cijfers komt dan die welke bij het tot nu toe slechts vaag omliggende begrip draagkracht door „de praktijk” worden genoemd, zal geen nadere toelichting behoeven. Zo wordt door de praktijk wel opgemerkt dat de grens van de draagkracht bijv. bij $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{3}$ van de pachtwaarde zou liggen. Op deze wijze wordt het

begrip draagkracht onjuist benaderd. Erger is echter dat door de draagkracht op deze wijze te bepalen ongewild ernstige onrechtvaardigheden kunnen worden begaan. Bij een draagkrachtbepaling op laatstgenoemde wijze zou immers de uitvoering van verbeteringswerken, welke geval voor geval ieder voor zich bekostigd moeten worden, leiden tot hogere belasting voor andere werken. In de provincie Zeeland bijv. zouden de in grote gebieden uitgevoerde herverkavelingswerken, welke leiden tot een gemiddelde pachtwaardevermeerdering van wellicht f. 25 à f. 30 per ha — welke waardevermeerdering uiteraard betaald moet worden — ten gevolge hebben dat nog eens f. 8 à f. 10 aan lasten geheven zou kunnen worden ten behoeve van andere werken.

Resumerend is te stellen dat aan het begrip draagkracht van landbouwgronden meer inhoud kan worden gegeven. Het moet mogelijk geacht worden, ondanks zekere bezwaren, de draagkracht ten aanzien van de kosten van bepaalde werken op aanvaardbare wijze in cijfers uit te drukken. Dit is in het bijzonder van belang voor de financiële regelingen in verband met de Deltawerken en de versterking van de „zwakke plekken” en in verband met de wet welke zal moeten dienen ter vervanging van de wet van 1870 op de calamiteuze polders. Deze draagkrachtbepaling is echter niet minder van belang voor de regeling van de financiering van wegen en verkeersvoorzieningen en voor mogelijke andere werken. Een koek — of deze nu groot is of klein — is immers slechts éénmaal te verdelen. Zo vindt ook de totale draagkracht een natuurlijke begrenzing. De bovenstaande beschouwingen kunnen tevens het inzicht versterken dat van de pachtwaarde van de Nederlandse cultuurgronden in het algemeen slechts een zeer gering deel beschouwd mag worden als vergoeding voor de oorspronkelijke vrije natuurgaven.

Goese.

Dr. Ir. W. H. UBBINK.

BOEKBESPREKING

C. van den Berg: *De structuur van de gemeentelijke uitgaven*. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1957, 109 blz., f. 8,50.

Het proefschrift van de heer C. van den Berg is uniek. De structuur van de gemeentelijke uitgaven is in vele opzichten een even duister terrein als de conjunctuurpolitiek vóór Keynes en Tinbergen. Vele statistieken en artikelen zijn gewijd aan de uitgaven op de verschillende hoofdstukken van de gemeentebegroting, totaal en per inwoner, en aan de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten. Maar over vragen als: wat zijn de uitgaven van de verschillende gemeenten aan lonen, aan rente, aan afschrijvingen etc.; hoe is het verloop van deze kostencategorieën in de tijd; wat zijn de voornaamste factoren die het verschil in uitgavenpeil per inwoner verklaren, is weinig geschreven. De heer Van den Berg schrijft dan ook: „De resultaten van het onderzoek konden niet worden vergeleken met die van andere, soortgelijke onderzoekingen. Aangezien de kwantitatief-wetenschappelijke bestudering van de uitgaven van de gemeenten zich nog in het beginstadium bevindt. . . .”¹⁾

Een verklaring van de gemeentelijke uitgaven is van grote actuele betekenis, omdat er vrijwel geen natuurlijke

¹⁾ Proefschrift, blz. 3.

begrenzing van deze uitgaven bestaat. Er bestaan in hoofdzaak drie soorten grenzen voor de uitgaven van een bedrijf, een gezin of een publiekrechtelijk lichaam, nl.

$$\begin{array}{ll} \sigma b = 0,028 & \sigma i = 0,157 \\ \sigma c = 0,196 & \sigma f = 0,226 \end{array}$$

- a. de noodzaak om de uitgaven uit eigen inkomsten te financieren, óf
- b. de beschikking over een vast omljnd bedrag, óf
- c. een scherp toezicht van een hogere instantie.

Indien de gelden die ter beschikking staan niet voor eigen verantwoordelijkheid moeten worden geïnd en ook niet vast zijn begrensd, dan verdwijnt bij het merendeel van de uitgevers elke rem op de uitgaven. De gemeenten staan tegenover hun uitgaven enigszins als de Kamerleden tegenover de begroting: de inkomsten zijn vaag omljnd ²⁾ en aan de uitgaven is derhalve geen duidelijke grens.

Het actuele karakter van de studie van de heer Van den Berg wordt onderstreept door het in dezelfde maand dat zijn promotie plaatsvond — november 1956 — verschijnen van het rapport van de commissie Oud betreffende „een regeling van de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten voor 1958 en volgende jaren”.

Een prelude tot het proefschrift werd gevormd door een artikel over de financiële behoeften der gemeenten van de heren C. van den Berg en J. R. van Weel in Economisch-Statistische Berichten van 22 april 1953. In genoemd artikel werd een aantal regelmatigheden met betrekking tot het gemeentelijk apparaat aangetoond, zoals het verband tussen het aantal ambtenaren van een gedeelte der secretarie en het inwonertal.

De opzet van het proefschrift van de heer Van den Berg is om door middel van meervoudige correlatierekening na te gaan of de verschillen in de uitgaven per hoofd der bevolking in een bepaalde periode kunnen worden verklaard uit factoren als de bevolkingsomvang, de graad van industrialisatie en de bodemgesteldheid. Het onderzoek betreft alleen de uitgaven op de gewone dienst en is uitgevoerd voor de jaren 1952 en 1954.

De gemeenten zijn bij dit onderzoek verdeeld in drie groepen, nl. tot 10.000 inwoners, van 10.000 tot 20.000 inwoners en met meer dan 20.000 inwoners.

Van de laatste groep werden vrijwel alle gemeenten in de berekening opgenomen.

„Allereerst geven wij de resultaten van deze analyse, waarin Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage niet waren betrokken. De analyse van de uitgaven van 72 gemeenten, volgens de gemeenterekening 1952, dus van de werkelijke uitgaven, leidde tot het volgende resultaat:

$$U_{52} = 0,198 B + 1,143 C + 0,496 I + 0,869 F + 50,41$$

De correlatie-coëfficiënt bedroeg 0,820; de standaarddeviaties van de regressie-coëfficiënten beliepen:

$$\begin{array}{ll} \sigma b = 0,030 & \sigma i = 0,157 \\ \sigma c = 0,190 & \sigma f = 0,219 \end{array}$$

Ten aanzien van de begrote uitgaven van 1954 luidt de verklaring:

$$U_{54} = 0,200 B + 1,327 C + 0,534 I + 0,940 F + 62,28$$

Hier bedroeg de correlatie-coëfficiënt 0,837, terwijl de standaarddeviaties van de regressie-coëfficiënten beliepen:

²⁾ De gemeente weet namelijk bij het opstellen van de begroting in het algemeen niet welk bedrag zij zal ontvangen en Kamerleden hebben vaak de indruk dat de belastingraming te laag is, terwijl er bovendien veelal geen eensgezindheid is over een criterium voor het toelaatbaar tekort op de totale begroting.

In deze vergelijking is:

U = uitgaven per hoofd der bevolking in gulden.

B = bevolkingsomvang in duizendtallen.

C = centrumindex; het aantal in winkels werkzame personen per 1000 inwoners, gecorrigeerd voor de invloed van de bevolkingsomvang op het aantal in deze winkels werkzame personen.

I = graad van industrialisatie; het aantal in de nijverheid (exclusief mijnbouw) in vestigingen met meer dan 10 personen, werkzame personen, per 100 inwoners.

F = bodemgesteldheid; de funderingskosten als percentage van de kosten van bovenbouw van woningen, terwijl $f = 50,41$ en $f = 62,28$ constanten zijn ³⁾.

Dat de gevonden correlatie zeer bevredigend is blijkt o.a. uit de grote overeenstemming tussen de formules voor 1952 en 1954 (de regressie-coëfficiënten zijn slechts weinig veranderd en alle in dezelfde richting) en uit de in het proefschrift opgenomen grafieken. Ook blijkt uit het onderzoek dat de formule een bevredigende verklaring geeft van de uitgaven van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage.

Geen invloed werd gevonden van de volgende factoren:

- a. de snelheid waarmede de bevolking van de gemeente groeit;
- b. het gemiddelde inkomen per inwoner.

De invloed van de factor oppervlakte is niet duidelijk gebleken. Wel werd enige invloed gevonden van de politieke samenstelling van de gemeenteraad, in die zin dat een tendentie tot positieve correlatie bestaat tussen het percentage van de leden van de Partij van de Arbeid in de gemeenteraad en de uitgaven ⁴⁾.

Voor kleinere gemeenten blijkt een bevredigende verklaring van de uitgaven veel moeilijker, vermoedelijk omdat toevallige factoren hierbij een grote rol spelen. Het vinden van objectieve normen voor de inkomsten van deze kleinere gemeenten is daarom volgens de heer Van den Berg vermoedelijk moeilijker dan voor de grote gemeenten. Voor de grotere gemeenten zou een belangrijk deel van de uitgaven gedekt kunnen worden volgens objectieve normen, terwijl individuele afwijkingen gedekt zouden kunnen worden uit het eigen gemeentelijk belastinggebied of — indien een gemeente nl. systematisch meer ⁵⁾ of minder uitgaven moet doen dan andere gemeenten die wat de belangrijkste factoren betreft gelijk liggen — door aan deze gemeente een vaste correctie toe te kennen op de objectieve normen. Wat de kleinere gemeenten betreft zou een objectivering mogelijk zijn door de vorming van groepen ⁶⁾.

Op een enkel ondergeschikt punt moge een kritische opmerking worden gemaakt. De titel en de tekst van het proefschrift wekken de indruk dat alle gemeentelijke uitgaven in de beschouwing zijn betrokken. De studie heeft echter slechts betrekking op ca. de helft van de gemeentelijke uitgaven, nl. die van de gewone dienst. Het verklaren van de kapitaalsuitgaven en het vinden van een systeem waardoor ook deze uitgaven beter zouden worden begrensd dan tot nu toe, is een eveneens weinig ontgonnen terrein. Ook meent de recensent dat de opmerkingen over de inkomsten uit de gemeentebedrijven niet geheel consistent zijn.

³⁾ Proefschrift, blz. 40 en 41.

⁴⁾ Proefschrift, blz. 39 en blz. 62.

⁵⁾ Bijv. als gevolg van een zeer oude stadskern, die niet berekend is op het moderne verkeer.

⁶⁾ Proefschrift, blz. 86.

Op blz. 12 wordt gezegd:

„Redelijkerwijs kan niet worden verwacht dat de inkomsten uit dezen hoofde nog sterk opvoerbaar zijn; één der argumenten dat bedrijven als die voor gas, water en elektriciteit in handen der overheid dienen te zijn, is juist dat men te grote winsten wil voorkomen”.

Op blz. 19 schrijft de heer Van den Berg:

„De aan toevallige factoren toe te schrijven verschillen in uitgaven, zullen, wanneer men deze, uit overwegingen van beleid, ten laste wil laten komen van de plaatselijke bevolking, het beste kunnen worden bestreden met behulp van gemeentelijke belastingen, winsten en retributies van bedrijven en inkomsten uit niet voor de openbare dienst bestemde eigendommen”.

Deze opmerkingen van ondergeschikt belang beogen niet af te doen aan de grote betekenis van deze analyse.

De heer Van den Berg ontvouwt op blz. 21 een programma voor studie over de gemeentelijke uitgaven:

„Het bovenstaande samenvattend kan men zeggen dat voor een systematische bestudering van de mogelijkheden van het financieel statuut vereist zijn:

1. bestudering van de verschillen in de uitgaven per hoofd der bevolking van de gemeenten, in een bepaalde periode;
2. bestudering van de veranderingen in de uitgaven per hoofd der bevolking, in de loop van de tijd;
3. bestudering van de voorzieningsniveaus der gemeenten. Het zou aanbeveling verdienen hieraan toe te voegen:
4. bestudering van de economisch-organisatorische eisen (afgezien van de hoogte) waaraan de gemeentelijke belastingen dienen te voldoen en de mogelijkheden tot realisatie van deze eisen in de praktijk. Het moet minder juist worden geacht dat de zo sterk historisch bepaalde gemeentelijke belastingen, zonder meer, als gegeven worden aanvaard”.

Het proefschrift is vrijwel uitsluitend gewijd aan punt 1 (en beperkt tot de gewone dienst). De ondergetekende zou aan de genoemde punten nog willen toevoegen de uitgaven op de kapitaaldienst en de financiële positie van de gemeentebedrijven.

De heer Van den Berg noemt op blz. 75 nog een andere methode van onderzoek:

„Voordat wij deze vraag beantwoorden willen wij er nog op wijzen dat een andere methode van onderzoek, nl. een systematische analyse van de verschillende taken van de gemeenten naar omvang en kosten van deze taken, ons zo zeer aantrekkelijk voorkomt, dat de hieraan verbonden omvangrijke werkzaamheden o.i. geenszins een beletsel zouden mogen zijn om het inzicht in de structuur van de gemeentelijke uitgaven langs deze weg te verdiepen. Zolang echter de gemeentelijke begroting en rekening nog slechts weinig functioneel van opzet zijn, zijn dergelijke onderzoeken, bij gebrek aan voldoende gegevens over de aan de taken verbonden kosten, niet goed doenlijk. Een sterker dan tot heden doorgevoerde functionele opzet van de gemeentelijke begroting en rekening — in welke richting een ontwikkeling gaande is — zou de mogelijkheden tot economisch onderzoek voor de gemeenten sterk vergroten”.

Het is te hopen, dat de heer Van den Berg of anderen in de gelegenheid zullen zijn om deze studie voort te zetten. Bij de bestudering van een rapport over de gemeentefinanciën als dat van de commissie inzake het herstel van de financiële zelfstandigheid van de gemeenten en provinciën beseft men hoe beperkt de documentatie momenteel nog is.

Gewaarschuwd moge echter worden tegen de indruk — die de heer Van den Berg ook zeker niet heeft willen wekken — dat de analyse nu reeds pasklare resultaten heeft gegeven

voor de regeling van de financiële verhouding. De econometrie geeft niet een exacte eenduidige verklaring; zij leert wel hoofdzaken van bijzaken te scheiden en zij kan een indruk geven van de omvang van de invloed der relevante factoren.

„De structuur van de gemeentelijke uitgaven” zij van harte ter lezing aanbevolen aan allen, die veel met overheidsfinanciën te maken hebben, en aan econometristen, die op dit gebied nog een belangrijke bijdrage kunnen leveren.

's-Gravenhage.

W. DREES Jr.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Velen zullen zich de afgelopen week de ogen hebben uitgewreven bij het bericht dat De Nederlandsche Bank het percentage van de verplichte kasreserve voor de nieuwe periode 22 maart-21 april heeft verlaagd van 7 tot 6 pCt. en vooral bij de toelichting daarop. Door de Centrale Bank werd nl. medegedeeld, dat deze verlaging geschiedde ter vergemakkelijking van de noodzakelijk gebleken gedeeltelijke voorfinanciering van de leningen door institutionele beleggers aan de Bank voor Nederlandsche Gemeenten verstrekt ten behoeve van de woningbouw. Aangekondigd werd nog dat deze verlaging tijdelijk was; naar verluidt zou het echter in de bedoeling liggen het minimum kaspercentage over twee maanden nogmaals met 1 pCt. te verlagen.

Dat in een periode van inflatiebestrijding de Centrale Bank zelve eraan meewerkt, dat langlopende investeringen worden gefinancierd met bankkrediet, d.w.z. door geldcreatie, is wel zeer opvallend. De monetaire troost zal wel geput moeten worden uit het woord „tijdelijk”, de sociale (het gaat om woningbouwfinanciering) uit het woord „noodzakelijk”.

Reeds maandenlang circuleerden er geruchten over onderhandelingen — of zelfs touwtrekken — tussen het Ministerie van Financiën, de Centrale Bank, de organisatie van de levensverzekeringmaatschappijen en die der banken over de wijze waarop die institutionele beleggers, die onvoldoende contanten hadden, hun deelneming aan bovengenoemde lening zouden kunnen effectueren. Wat het resultaat hiervan betreft, is nu in het openbaar een tipje van de sluier opgelicht door een bericht van het Algemeen Handelsblad, volgens hetwelk de banken voor dit doel een syndicaat hebben gevormd. Dit zal de Bank voor Nederlandsche Gemeenten in staat stellen de faciliteit na te komen, welke deze instelling aan deelneming van de institutionele beleggers heeft verbonden, nl. die instellingen die op de gestelde stortingsdagen niet over de benodigde middelen beschikken, de mogelijkheid te verschaffen tot belening, op basis van $4\frac{1}{4}$ pCt. rente per jaar.

De noodpositie waarin de overheidsfinanciering momenteel verkeert blijkt ook hieruit, dat in het zuiden des lands sommige gemeentebesturen de laatste tijd een beroep op hun burgers doen om tegen een rente van bijv. $4\frac{1}{2}$ pCt. per jaar geld aan de gemeenten uit te lenen voor een looptijd van één jaar. Vaak is hieraan een opzeggingstermijn van drie maanden verbonden; de betreffende gemeenten spelen dus eigenlijk voor depositobankje. Men vraagt zich af wat er moet gebeuren wanneer de deposanten allen tegelijk hun geld opzeggen (bijv. voor het houden van

kermis of carnaval) en of De Nederlandsche Bank nu ook een apart register voor deze kwasi-bankjes moet gaan instellen.

De kapitaalmarkt.

Op de aandelenmarkt stond het hoofdfonds Koninklijke de afgelopen week weer in het centrum van de belangstelling; de koers van dit fonds bereikte een nieuw hoogterecord. Buitenlandse vraag — vooral voor Franse rekening — was hierbij van grote invloed. De leus „op naar de duizend” — die i.v.m. de verandering van de notering in pCt. per aandeel van f. 1.000 nominaal in guldens per stuk van f. 20 nominaal bij dit fonds thans vervangen zou moeten worden door „op naar de f. 200” — kwam velen weer in de herinnering terug.

Het kenmerkte de ultra-voorzichtige houding van de markt wel, dat het enthousiasme voor dit fonds praktisch niet op andere internationals oversloeg, ja dat deze de afgelopen week zelfs in koers daalden.

Deze voorzichtigheid kwam ook tot uiting in de koele ontvangst die aan dividendverhogingen te beurt viel; aandelenrendementen van 8 pCt. en hoger vormen langzamerhand geen zeldzaamheid meer.

Op de obligatiemarkt ging het toch al niet reusachtige koersherstel, dat sommige fondsen de afgelopen weken hadden geboekt, gedurende de verslagweek weer verloren. Op deze markt ligt permanent een druk, die hoogstwaarschijnlijk het gevolg is van verkopen van de zijde van institutionele beleggers. Velen hunner houden nl. grote of kleine opruiming in hun effectenportefeuille, ten einde de aldus verkregen geldmiddelen voor onderhandse leningen (deels reeds eerder afgesloten) aan te wenden.

Wat de veel besproken lening van institutionele beleggers aan de Bank voor Nederlandsche Gemeenten betreft meldt het Algemeen Handelsblad dat de ondernemingspensioenfondsen zich thans definitief hebben verplicht tot een deelneming van f. 125 mln., terwijl de deelneming der bedrijfspensioenfondsen f. 50 mln. à f. 100 mln. zal bedragen.

De uitbundige ontvangst van de premielening Rotterdam — een van de weinige kasstukken van de afgelopen maand — gaf de provincie Zuid-Holland aanleiding ook met een dergelijke lening te komen, eveneens met een trekking van een ton elk kwartaal gedurende de eerste jaren van de looptijd. Naar verluidt zou voorts ook de gemeente 's-Gravenhage plannen in deze richting koesteren.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	8 mrt. 1957	15 mrt. 1957	22 mrt. 1957
Algemeen	200,5	200,8	201,9	201,9
Internat. concerns	276,1	277,2	279,2	279,2
Industrie	147,4	146,9	148,3	148,3
Scheepvaart	160,8	162,7	162,5	162,5
Banken	118,5	116,5	114,4	114,4
Indon. aand.	99,9	99,1	99,2	99,2
Aandelen				
Kon. Petroleum	f 167,70	f 170,10	f 174,60	f 174,60
Unilever	363¾	362	358	358
Philips	251¼	251	247½	247½
A.K.Ü.	196	192	189¼	189¼
Kon. N. Hoogovens	295¼	295	296	296
Van Gelder Zn.	189	192¼	198	198
H.A.L.	166	169¼	166½	166½
Amsterd. Bank	206	204	200¾	200¾
H.V.A.	92¼	91½	93½	93½
Staatsfondsen				
2½ pCt. N.W.S.	67	66¾	66½	66½
3½ pCt. 1947	90¼	89½	87¾	87¾
3¼ pCt. 1955 I	87¾	87¾	87¾	87¾
3 pCt. Grootboek 1946	87¾	87¾	86¾	86¾
3 pCt. Dollarlening	94¼	93¾	94¾	94¾
Diverse obligaties				
3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...	91	90½	90¼	90¼
3¼ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III	84	85	83½	83½
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	89½	92	91¾	91¾
3½ pCt. Philips 1948	94	94¼	94½	94½
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank	85½	84	83	83
New York				
Aandelenkoersgemiddelde				
Dow Jones Industrials	471,6	474,3	472,9	472,9

J. C. BREZET.

N.V. Koninklijke Zwanenberg-Organon

gevestigd te Oss.

UITGIFTE

van

nom. f 10.000.000.- 5 pCt.

15-jarige in gewone aandelen converteerbare obligatiën

(waarvan nom. f 151.000.- obligatiën ondershands op inschrijvingsvoorwaarden zijn geplaatst)

in stukken groot nom. f 1.000.- aan toonder

tot de koers van 100 pCt.

uitsluitend voor houders van claims van de uitstaande gewone aandelen in de verhouding van één obligatie van nom. f 1.000.- op twee gewone aandelen van nom. f 1.000.-.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op de resterende

nom. f 9.849.000.- 5 pCt.

15-jarige in gewone aandelen converteerbare obligatiën

is opengesteld tot

Donderdag, 4 April 1957

des namiddags te 4 uur,

bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Nijmegen, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte d.d. 26 Maart 1957.

De Vereeniging voor den Effectenhandel heeft bepaald, dat de claimhandel zal aanvangen op Donderdag, 28 Maart 1957.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede — tot een beperkt aantal — exemplaren van het jaarverslag over het boekjaar 1955 en van de statuten zijn ten kantore van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 26 Maart 1957.

AMSTERDAMSCH E BANK N.V.

STATISTIEKEN

IN- EN UITVOER¹⁾

(waarde in miljoenen guldens)

Jaar	Invoer		Uitvoer		Dekkings- percentage	
	jan.	febr.	jan.	febr.	jan.	febr.
	1953	122	121	84	85	69
1954	849	720	768	628	90	87
1955	1.053	895	789	777	75	87
1956	1.153	996	937	740	81	74
1957	1.433	1.237	980	887	68	72

Bron: C.B.S.

WERKLOOSHEID^{1) 2)}

Maand	Totaal aantal werklozen	waarvan		
		nijverheid	landbouw	losse arbeiders
31 mrt. 1956	59.200	15.000	12.400	5.800
30 april 1956	32.500	6.200	3.300	2.500
31 mei 1956	24.500	3.400	2.400	1.700
30 juni 1956	18.400	2.400	1.100	1.200
31 juli 1956	18.800	2.500	2.100	1.200
31 aug. 1956	21.100	4.400	1.700	1.500
30 sept. 1956	20.800	4.200	900	1.300
31 okt. 1956	19.800	3.100	400	900
31 okt. 1956	21.900	3.400	1.000	1.400
30 nov. 1956	28.800	5.900	3.400	1.100
31 dec. 1956	41.700	9.400	8.900	5.180
31 jan. 1957	43.200	10.800	6.800	4.500
28 febr. 1957	40.600	10.100	5.700	4.000

¹⁾ Ontleend aan het Statistisch Bulletin van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

²⁾ Gegevens van arbeidsbureaus; afgerond op honderdtallen.

PROVINCIE ZUID-HOLLAND

UITGIFTE VAN

**f. 20.000.000.— 2 1/2 pCt. Premie-Obligaties
(Premie-Lening 1957)**

in stukken van f 100.- nominaal.

Gedurende de eerste vijf jaren elk kwartaal een premie van f 100.000,-, voor het eerst op 1 augustus 1957, daarna jaarlijkse uitlotingen. In totaal 55 premies van f 100.000,-, verder 1640 premies variërende van f 500.- tot f 75.000,-. Elke obligatie wordt met tenminste f 125,- aflosbaar gesteld.

Ondergetekenden berichten, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld bij hun kantoren te Rotterdam, Amsterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd, op

MAANDAG 1 APRIL 1957

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 25 maart 1957.

**Rotterdamsche Bank N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
De Twentsche Bank N.V.
Hollandsche Bank-Unie N.V.
Hope & Co.
Lippmann, Rosenthal & Co.
R. Mees & Zoonen
Nationale Handelsbank N.V.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
Pierson & Co.**

Rotterdam/Amsterdam, 25 maart 1957

voor vacerende functies
en beschikbare krachten

op hoog niveau, zijn de
advertentiekolommen van
„Economisch-Statistische
Berichten” het aangewezen
medium;

Omdat Uw annonce onder
aandacht komt van stafper-
neel in de grote bedrijven.

Omdat Uw annonce wordt
lezen door diegenen, die de
belangrijke beslissingen
nemen, of daarbij van grote
invloed zijn.

HANNOVER
DEUTSCHE INDUSTRIE-MESSE
28. APRIL - 7. MAI 1957

technische messe

MACHINES, APPARATEN
EN TECHNISCHE UITRUSTINGEN

mustermesse

GEBRUIKS- EN VERBRUIKSARTIKELEN

Toegangskarten (Messeausweise)
en nadere inlichtingen:

NEDERLANDS-DUITSE
KAMER VAN KOOPHANDEL

's-Gravenhage, Jan van Nassastraat 3
Telefoon 77 78 72

Bij bestelling van één of
meer Messeausweise wordt,
zo lang de voorraad strekt,
gratis een voorlopige cata-
logus verstrekt.

In Nederland gekochte
Messeausweise geven recht
op korting op de treinkos-
ten bij aankoop van een
retourbiljet (alleen op het
Duitse traject).

GEMEENTE ROTTERDAM

Dienst van Stadsontwikkeling en Wederopbouw

Bij de afdeling Planonderzoek kunnen enige

medewerkers

op academisch niveau

(econoom, ingenieur, sociaal-geograaf of één
der aanverwante studierichtingen) worden ge-
plaatst, voor de behandeling van vraagstuk-
ken op het terrein van het stedenbouwkundig
onderzoek, o. m. met betrekking tot de ont-
wikkeling van het verkeer.

Afhankelijk van opleiding en ervaring ge-
schiedt de aanstelling in de rang van:

ass. planonderzoeker of adj. ingenieur

(salarisgrenzen f 5876,- tot f 7085,-) of

planonderzoeker of ingenieur

(salarisgrenzen f 8050,- tot f 10975,-).

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

De verplaatsingskostenregeling is van toe-
passing.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en
wethouders en in te zenden aan het bureau
Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis,
binnen 14 dagen na deze oproep, onder no. 42.

Tweka

DE N.V. TWEKA TRICOTFABRIEKEN - GELDROP

zoekt een

functionaris

te belasten met de

administratieve coördinatie

Het zal zijn taak zijn de administratie in de fabrieks-
afdelingen te coördineren tot een goed te hanteren
instrument.

Van gegadigden wordt verwacht, dat zij kunnen den-
ken in de termen van directie en bedrijfsleiding.
Deze functie, die vooralsnog ligt binnen de sfeer van
het bedrijfsbureau, biedt goede mogelijkheden tot
belangrijke uitbouw.

Gegadigden dienen te bezitten een goed ontwikkeld
gevoel voor technische en administratieve problemen,
een kritische inslag, alsmede een goed gevoel voor
bedrijfsverhoudingen. Leeftijd ongeveer 35 jaar,
tenminste middelbare schoolopleiding en S.P.D.
Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen en pasfoto
te richten aan de directie der N.V.

TNO

Voor de Economisch-Technische Afdeling der Nijverheids-
organisatie T.N.O. wordt gezocht een

ECONOMISCH ASSISTENTE

(ec. bacc. of candidate)

Gedurende wordt aan een intelligente vrouwelijke
kracht met ambitie en doorzettingsvermogen voor
het zelfstandig extern en intern verzamelen, resp.
verwerken van economische gegevens op zeer
uiteenlopende gebieden.

Aantrekkelijke arbeidsvoorwaarden.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan onze Personeels-
afdeling, Julianalaan 134, Postbus 71, Delft.